Sukiennice krakowskie – fazy budowy

Pierwsza dekada wieku XXI to okres intensywnych badań krakowskiego Rynku Głównego, prowadzonych przy okazji kompleksowej wymiany nawierzchni placu i ukrytej pod nią infrastruktury technicznej. Jednocześnie realizowane były prace budowlano-konserwatorskie w gmachu Sukiennic, które zostały poddane kolejnej już restauracji. Sytuacja taka umożliwiła podjęcie nowych badań nad architekturą Sukiennic, zwłaszcza w partiach dotychczas mało dostępnych lub niedostępnych. Archeolodzy, architekci i historycy sztuki prowadzili studia w całkiem nowych strefach, ale powrócili także do miejsc naukowo eksplorowanych dawniej, nierzadko przed półwieczem. Niniejszy artykuł powstał w wyniku połączenia wyników badań architektonicznych prowadzonych w ostatnich latach w Sukiennicach przez dr. arch. Waldemara Niewaldę, a także badań archeologicznych i architektonicznych Rynku Głównego (w tym i częściowo Sukiennic) prowadzonych przez zespół dr. Cezarego Buśko oraz pod kierunkiem dr. Sławomira Dryi[1]. Wyniki badań uzupełniono kwerendami literatury przedmiotu oraz źródłowymi. Ich efektem jest na nowo sprecyzowany pogląd o procesie powstawania i przekształceniach gmachu krakowskich Sukiennic.

Stan badań

Dotychczasowy stan wiedzy o krakowskich Sukiennicach opierał się na dwóch zasobach źródeł: kwerendzie zapisek archiwalnych i badaniach w terenie. Te ostatnie zapoczątkowano w trakcie XIX-wiecznej przebudowy gmachu prowadzonej przez Tomasza Prylińskiego. Efekty ówczesnych badań terenowych opublikował Władysław Łuszczkiewicz, który w trafny sposób ujął wiele zagadnień[2]. Późniejsze, XX-wieczne badania terenowe zawsze były cząstkowe, niemniej przyniosły niezwykle ważne odkrycie murowanej zabudowy handlowej starszej od Sukiennic. Ostatnie kompleksowe badania archeologiczne i architektoniczne zarówno Sukiennic, jak i stojących po ich stronie wschodniej Kramów Bogatych oraz poszerzenie zakresu badań nad budowlami z XIII wieku pozwoliły spojrzeć na nowo na dotychczasowe wyniki badań oraz lepiej zrozumieć przekazy źródłowe.

Rozwój poglądów o krakowskich Sukiennicach ma swoje korzenie w XIX wieku. Jak w przypadku wielu innych zagadnień, Ambroży Grabowski, badacz przeszłości Krakowa, księgarz i kolekcjoner, był i tu pionierem badań historycznych. Powołując się na opinię „właściwych znawców", twierdził, że najpierw zbudowano halę, w której ustawiono stoły z suknem, a dopiero „znacznie później" zbudowano sklepy „przez wyłamanie murów do ścian bocznych formując Sukiennice"[3]. Sądził też Grabowski, że sklepy sukienne powstały przed epoką kazimierzowską[4]. Autor ten zostawił po sobie wypisy ze źródeł z czasu renesansowej przebudowy Sukiennic[5]. Odkrył też zapiskę z 1402 roku o pracach murarskich przy kamerach sukiennych[6]. W książce wydanej w 1852 roku Grabowski uporządkował swoje poglądy: początek Sukiennic widział w czasach Bolesława Wstydliwego, a Kazimierzowi Wielkiemu przypisał ich rozbudowę, przy czym podkreślał wcześniejsze istnienie sklepów sukiennych (powołując się na przywilej Władysława Łokietka z 1306 roku). Grabowski przypomniał też przywilej kazimierzowski z 1358 roku[7].

Nie należy lekceważyć dorobku innego badacza przeszłości Krakowa, Józefa Wawel-Louisa, wykazującego dużą intuicję badawczą, aczkolwiek w interesującym nas przypadku niepopartą odkryciami w terenie ani źródłami z epoki. Jego zdaniem pierwotna zabudowa na Rynku, w tym sklepy sukienne, była drewniana, a została zastąpiona murowaną przez Kazimierza Wielkiego[8].

Punktem zwrotnym w badaniach Sukiennic było wspomniane już dzieło Władysława Łuszczkiewicza. Uczony

[1] Również z udziałem Waldemara Niewaldy.

[2] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie. Dzieje gmachu i jego obecnej przebudowy*. Biblioteka Krakowska nr 11. Kraków 1899.

[3] Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej cyt. APKr), Teki Grabowskiego, sygn. E 23, s. 903.

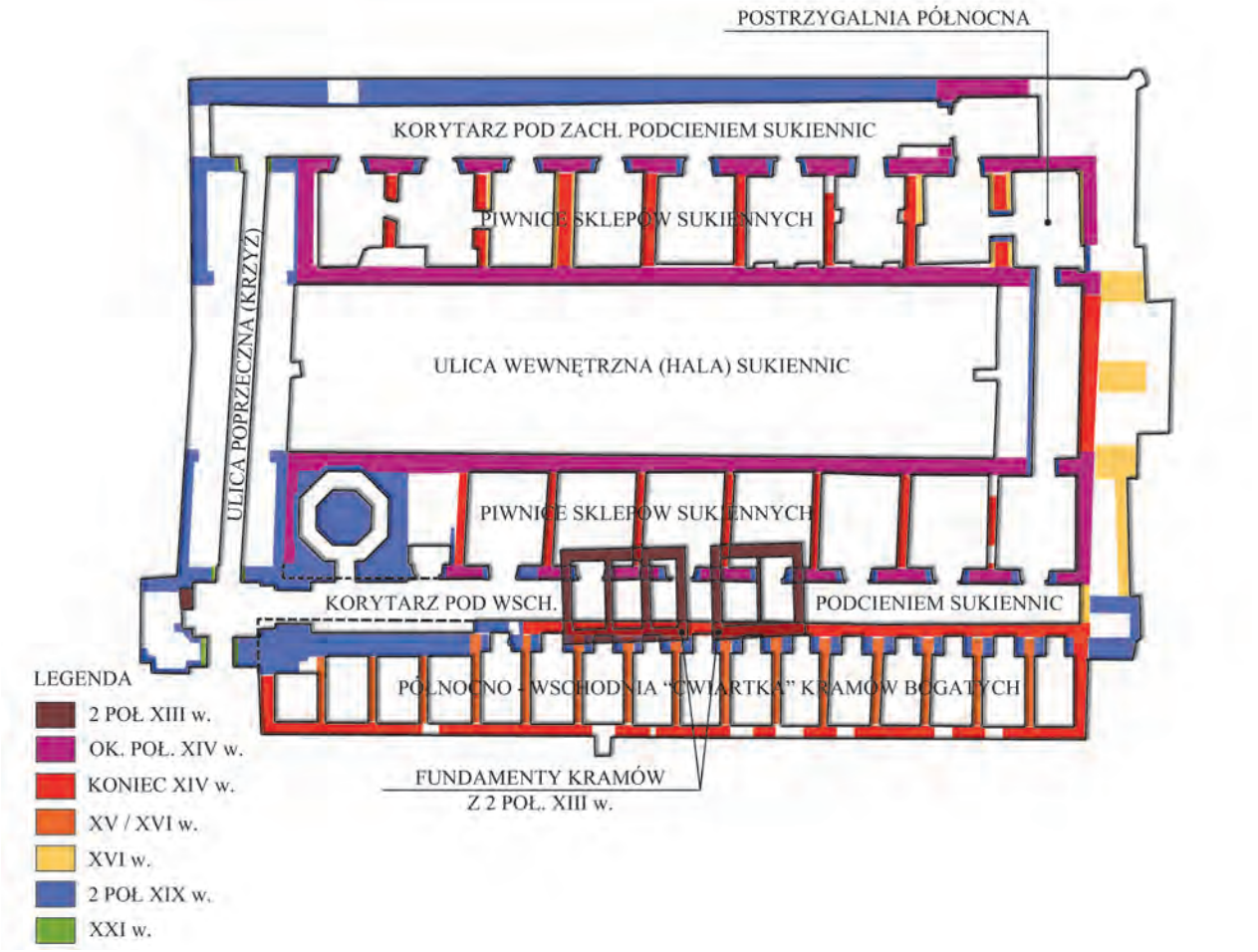
[4] Ibidem, sygn. E 19, s. 417.

[5] Ibidem, sygn. E 23, s. 903.

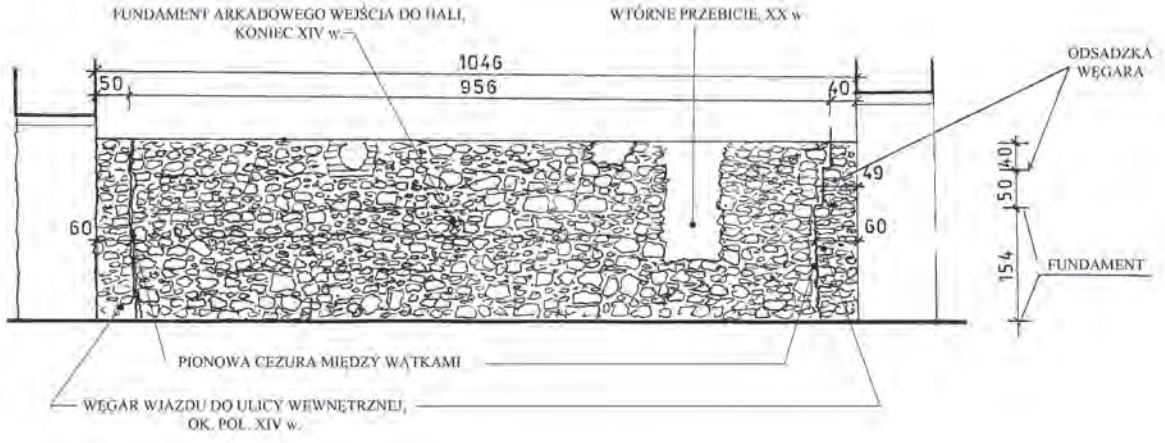
[6] Ibidem, s. 906.

[7] Grabowski A.: *Starożytnicze wiadomości o Krakowie*. Kraków 1852, s. 59, 60.

[8] Wawel-Louis J.: *Przechadzka kronikarza po Rynku krakowskim*. Kraków 1890, s. 24, 26.

Północna część piwnic Sukiennic – fazy budowy; badania i rysunek W. Niewalda; oprac. graficzne A. Górecki

Wątki i węzły fundamentu północnej elewacji Sukiennic, w świetle hali. Widok z korytarza piwnic; badania i rysunek W. Niewalda; oprac. graficzne A. Górecki

ten brał udział w komisji estetycznej Komitetu Odbudowy Sukiennic w latach 1875–1879[9]. Widział odkryte wątki Sukiennic przed ich przebudową, a następnie napisał aktualną do dzisiaj (pod wieloma względami) książkę, w której przedstawił swoje poglądy o Sukiennicach i przemianach ich kształtu[10]. Zaznaczmy na wstępie – Łuszczkiewicz prawdopodobnie nie wiedział nic o najstarszej zabudowie handlowej z XIII wieku, na której częściowo stanęły mury późniejszych Sukiennic i swoje wszystkie, często odkrywcze, koncepcje rekonstrukcji odniósł do gmachu stojącego na Rynku do dzisiaj. Jego zdaniem kamery sukienne (zapowiedziane w dokumencie lokacyjnym z 1257 roku) stały

[9] Za: Sudacka A.: Sukiennice. W: Komorowski W., Sudacka A.: *Rynek Główny w Krakowie*. Red. nauk. O. Czerner. Wrocław 2008, s. 239.

[10] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…

Hala Sukiennic w Krakowie, rys. ołówkiem A. Gryglewski, około 1871 r.; fot. P. Ligier; w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie, nr inw. Rys. Pol. 7668/59

zawsze w tym samym miejscu co dzisiaj, a więc rzut i najstarsze (dolne) partie sklepów byłyby zachowane od drugiej połowy XIII wieku[11]. Sukiennice „w tej samej rozciągłości przetrwały niemal aż do końca XIV wieku, zagłębione w ziemi wskutek podniesienia się w tych czasach bruków dawnych z czasów ich budowy w XIII stuleciu znacznie niżej leżących"[12]. Łuszczkiewiczowska wizja Sukiennic drugiej połowy XIII wieku, aczkolwiek już częściowo nieaktualna, oparta jest na prawidłowo odczytanej koncepcji pierwotnych Sukiennic jako zespołu „kamer" sukiennych, a nie jednolitego gmachu[13]. Zespół ten rozdzielała ulica wewnętrzna, odpowiadająca dzisiejszej hali[14]. W trakcie remontu Sukiennic, jak podaje Łuszczkiewicz, widziano w piwnicy (sklepu, w którym mieściła się w XIX wieku Waga miejska) relikty portalu wejścia i pierwotnego okna „podłużnego na szerokość", służącego do sprzedaży. Okno to, niewątpliwie występujące od strony hali, czyli ulicy wewnętrznej, a dzisiaj niedostępne lub niezachowane, stanowi jedną z niewyjaśnionych później zagadek. Ślady te, według Łuszczkiewicza, miały potwierdzać pierwotne położenie sklepu w miejscu dzisiejszej piwnicy[15]. Obecnie sądzimy, że piwnica ta nigdy nie była parterem, a oglądano wówczas portal zejścia do piwnicy oraz okno piwniczne, wyjątkowo umieszczone od strony hali[16]. Zastanawia jednak konsekwencja Łuszczkiewicza w określaniu dzisiejszych piwnic komór sukiennych jako pierwotnych pomieszczeń w parterze, o czym miał świadczyć charakter murowych wątków odsłoniętych podczas remontu Prylińskiego (m.in. w pachach sklepiennych) oraz „malowania piwnic"[17]. Łuszczkiewicz informuje też o odkrytych czterech poziomach bruków w hali Sukiennic[18]. Jego zdaniem jeszcze do starych Sukiennic w 1358 roku król Kazimierz Wielki kazał przybudować od zachodu dwie postrzygalnie (północną i południową), przez co „stworzył jeszcze większy zamęt architektoniczny"; podobno miały to być budynki piętrowe[19]. Natomiast bardzo celna była kolejna teza Łuszczkiewicza: Sukiennice gotyckie w zespolonym i monumentalnym kształcie, z ulicą przekształconą w halę, miały powstać nie w czasach kazi-

[11] *Ibidem*, s. 5.

[12] *Ibidem*, s. 10.

[13] *Ibidem*, s. 8, 9.

[14] *Ibidem*, s. 9–11.

[15] *Ibidem*, s. 11.

[16] W jakimś wyjątkowym i niepotwierdzonym dotąd źródłowo przypadku mogły to być otwory (wejście i okno służące sprzedaży) kramu innej niż sukiennicza branży, urządzonego wtórnie, w epoce nowożytnej, w piwnicy pod „sukiennicą" (do takiej interpretacji upoważnia zapiska z 1756 r., w której występuje jako odrębna własność „piwniczka pod sklepem miejskim". APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1952). W takim przypadku szacht zejścia do piwnicy musiałby być wyjątkowo rozbudowany i przynajmniej częściowo przesklepiony, dla umożliwienia komunikacji sklepu w parterze z halą.

[17] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…, s. 19, 20.

[18] *Ibidem*, s. 20.

[19] *Ibidem*, s. 11, 12.

Południowa część Sukiennic i Wieża Ratuszowa od wschodu; fot. I. Krieger, 1872–1875; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 1829/K

mierzowskich, lecz w ostatnim dziesięcioleciu XIV wieku, a dzieło to autor przypisał architektowi miejskiemu Marcinowi Lindintolde (z lat 1391–1395 zachowane są rachunki z jego imieniem)[20]. Łuszczkiewicz sądził, że w 1390 roku hala była już zbudowana, stąd pierwsza wzmianka o *pannithecae* dotyczy wydatku na krycie jej dachu; nieco później nawierzchnię hali wybrukowano. Starsze zapiski niestety nie zachowały się[21]. Hala była jednoprzestrzenna, nakryta otwartym wiązaniem dachowym, a stare sklepy zostały „podczepione" do niej, przy czym podniesiono ich mury[22]. Autor podkreśla „częste wzmianki w rachunkach o zasklepianiu nowem komór"[23]. Zdaniem Łuszczkiewicza jeszcze przed 1555 rokiem wydzielono drewnianym stropem piętro nad halą parteru[24]. Po zniszczeniach spowodowanych pożarem w 1555 roku nastąpiła odbudowa i przebudowa Sukiennic w duchu renesansu. Między innymi Włoch Pankracy przesklepił dolną halę[25]. Słuszne jest spostrzeżenie Łuszczkiewicza o znacznym stopniu zachowania średniowiecznej substancji gmachu[26]. Według tegoż badacza „rajca miasta Joachim Ciepielowski własnym kosztem urządził przechód poprzeczny przez środek długości gmachu, poświęcając tu dwa sklepy. Ułatwiło to komunikację z Siennej ku Szewskiej ulicy, a nazwano to przejście krzyżem"[27]. Jest to pogląd wyrażony przesadnie – krzyż Sukiennic istniał i był wzmiankowany już w wiekach średnich (zob. niżej). W tymże czasie przebudowano na kamienice obie postrzygalnie (północną zwaną Syndykówką oraz południową zwaną Postrzygalnią)[28]. Plany restauracji Sukiennic z pierwszej połowy XIX wieku nie zostały zrealizowane[29]. Na koniec Łuszczkiewicz omówił odbudowę z lat 1875–1879, prowadzoną według projektu Tomasza Prylińskiego, występując z pozycji współuczestnika tego dzieła[30].

Poglądy Stanisława Tomkowicza stanowią syntezę genezy i dziejów krakowskich Sukiennic[31]. Tomkowicz wy-

[20] *Ibidem*, s. 12, 13, 16.
[21] *Ibidem*, s. 16, 17.
[22] *Ibidem*, s. 18.
[23] *Ibidem*, s. 20.
[24] *Loc. cit*.
[25] *Ibidem*, s. 20–24.
[26] *Ibidem*, s. 25.
[27] *Ibidem*, s. 26, 27.
[28] *Ibidem*, s. 28.
[29] *Ibidem*, s. 34, 35.
[30] *Ibidem*, s. 35 i nn.
[31] Tomkowicz S.: *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Ich nazwy i zmiany postaci*. Biblioteka Krakowska nr 63–64. Kraków 1926, s. 23, 24.

sunął tezę o innym niż w XV wieku i w wiekach nowożytnych pierwotnym kształcie Sukiennic (niejako zapowiadając późniejsze odkrycia i poglądy), podkreśliwszy, że w pierwszej połowie XIV wieku spotykane są w krakowskich zapiskach wzmianki o „kamerach" sukienniczych, „lecz nie wiemy, czy to nie były kramy pojedyncze lub grupy, luźno stojące, a prawdopodobnie drewniane"[32]. Tekst zapiski z 1302 roku (zob. niżej) pozwolił Tomkowiczowi przypuszczać, że już wtedy istniało „większe skupienie kramów na Rynku i miało kształt podłużny, skoro mowa o jego końcu". Podobne wnioski wyciągnął autor z tekstu przywileju Kazimierza Wielkiego z 1342 roku, regulującego zasady handlu suknem. Regularność (dwa szeregi sklepów sukiennych) potwierdzał, zdaniem Tomkowicza, dopiero przywilej królewski z 1358 roku, pozwalający „przypuszczać, że ten kompleks sklepów, kramów i Postrzygalni sukna tworzył całość zgrupowaną w szereg lub dwa szeregi, coś podobnego do późniejszych Sukiennic i zajmującą to samo miejsce. Potwierdzają to coraz częstsze od 1376 roku zapiski o kramach sukienniczych ze sobą sąsiadujących"[33]. Dalsze średniowieczne dzieje gmachu autor przedstawił analogicznie jak Łuszczkiewicz. Pewną słabością przemyśleń Tomkowicza jest pominięcie wcześniejszych niż z końca XVI wieku zapisek o krzyżu Sukiennic[34]. Omawiając nowożytne dzieje Sukiennic podkreślił fakt umieszczenia (w 1560 roku) Smatruza na piętrze, nad niedawno sklepioną halą oraz związaną z tym dobudowę schodów zewnętrznych od północy i południa[35].

Poglądy Stefana Świszczowskiego zostały przedstawione z punktu widzenia architekta, a ich autor w szerszym jak dotąd zakresie poddał analizie wątki budowlane zabytku[36]. Świszczowski zanegował udział Lindintoldego w budowie hali, aczkolwiek przytoczył zapiski o innych pracach wykonanych przez niego w Sukiennicach[37]. Dzieje średniowiecznych Sukiennic, po analizie wątków ich murów, podsumował w czterech fazach:

1. W XIII wieku, za Bolesława Wstydliwego lub nieco później zbudowano kamienne sklepy sukiennicze (do dzisiaj zachowane).

2. Na początku XIV wieku zbudowano dwie krótsze elewacje z istniejącymi do dzisiaj bramami oraz dwunawową, niższą od późniejszej halę zespalającą cały kompleks.

3. Za Kazimierza Wielkiego (tradycja przekazana przez Marcina Kromera i Marcina Bielskiego jakoby potwierdzona przywilejem z 1358 roku) podniesiono mury, budując wysoką halę gotycką.

4. W 1392 roku sklepiono lub nawet zbudowano jedną z postrzygalni, a w 1402 roku nadbudowano drugą[38].

Świszczowski jest autorem sugestywnej rekonstrukcji gotyckich Sukiennic w szczytowej fazie ich rozwoju[39]: „Budynek był skromny, ściśle użytkowy, musiał jednak imponować ogromnymi rozmiarami, przypominając trzynawowy kościół bazylikowy"[40]. Dalsze strony artykułu poświęcił omówieniu nowożytnych przekształceń gmachu[41]. Należy zwrócić uwagę na ostrożność wydawania przez autora sądów w sprawie domniemanej, nowożytnej przebudowy krzyża[42].

Józef Dużyk w zasadzie powtórzył tezy swoich poprzedników, przy czym podkreślił, że król Kazimierz Wielki wybudował dla miasta nowe sklepy (w miejscu starszych, Bolesławowych), jeszcze przed przywilejem z 1342 roku[43]. Przebudowę na okazały gmach z halą autor przypisuje Marcinowi Lindintolde[44].

W latach 60. XX wieku prowadzone były w Sukiennicach badania terenowe, którymi kierował Wiktor Zin; ich efektem było nowe spojrzenie na zagadnienie dziejów gmachu. Dociekania Zina i Władysława Grabskiego zostały przedstawione w tekście dwóch sprawozdań o szerszym ujęciu tematycznym[45]. Odkryta przez tych badaczy najstarsza w Rynku murowana zabudowa handlowa została uznana za XIII-wieczne „kramy sukienne" z czasów Bolesława Wstydliwego. Odkryte wówczas relikty upoważniały ponoć do postawienia tezy o dwurzędowym założeniu zespołu najstarszych kramów. Podobno odkryto „dobrze zachowane" okienka piwniczne[46]. Na w znacznym stopniu wyburzonych XIII-wiecznych obiektach postawiono w XIV wieku nowe gmachy – Sukiennice i Kramy Bogate. Na przełomie XIII i XIV wieku miały powstać, w miejscu dzisiejszych Sukiennic, mniejsze od nich, drewniane i „trzynawowe". W ceglanej partii dzisiejszej hali odkryto otwory nieodpowiadające żadnej ze znanych faz budowlanych (Zin nie omawia tego problemu dokładniej). Podziały poprzeczne sklepów sukiennych uznali badacze za późniejsze niż XIV-wieczne. Attyka renesansowa została przez Padovana przebudowana ze starszej, krenelażowej, zaś schody i ganki przy krótszych elewacjach Sukiennic przebudowano – zdaniem Zina – z wcześniejszego gotyckiego rozwiązania komunikacyjnego.

[32] *Ibidem*, s. 23.

[33] *Ibidem*, s. 24.

[34] *Ibidem*, s. 25.

[35] *Ibidem*, s. 22, 24, 25, 31, 32.

[36] Świszczowski S.: *Sukiennice na Rynku krakowskim w epoce gotyku i renesansu*. „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury" 1948, t. 10, s. 285–309.

[37] *Ibidem*, s. 290–292.

[38] *Ibidem*, s. 292, 293.

[39] *Ibidem*, s. 293–295, ryc. 141.

[40] *Ibidem*, s. 295.

[41] *Ibidem*, s. 295–309.

[42] *Ibidem,* s. 306, 307.

[43] Dużyk J.: *Sukiennice*. Kraków Dawniej i Dziś nr 4. Kraków 1952, s. 4.

[44] *Ibidem*, s. 5.

[45] Zin W.: *Prace badawcze w dziedzinie historii architektury Krakowa w ciągu ostatnich 50 lat*. „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków" 1963, seria B, t. 7, s. 19–21; Zin W., Grabski W.: *Niektóre problemy stratygraficzne Rynku krakowskiego*. Sprawozdania z posiedzeń Komisji PAN, styczeń – czerwiec 1966. Kraków 1967, s. 357.

[46] Użyty tryb przypuszczający wynika z faktu nieopublikowania wyników badań, a jedynie lakonicznego komunikatu o odkryciach, a ściślej biorąc, gotowych koncepcji.

[47] Dębowski T.: *Badania archeologiczne Sukiennic krakowskich*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" 1981, t. 29, nr 4, s. 451–458.

Sukiennice i wschodnia połowa Rynku; fot. I. Krieger, 1875 r.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. 1830/K

Sukiennice od północnego zachodu; fot. I. Krieger, przed 1875 r.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 1818/K

Teofil Dębowski podsumowując w latach 70. XX wieku własne badania archeologiczne i nawiązując zarazem do wcześniejszych prac Zina i Grabskiego, zaproponował następujące etapy budowy Sukiennic:

1. W drugiej połowie XIII wieku i być może na początku XIV wieku powstały dwie budowle „handlowe" zlokalizowane częściowo pod wschodnimi piwnicami, a częściowo pod wschodnim podcieniem dzisiejszych Sukiennic. W tym samym czasie w miejscu obecnej hali Sukiennic stały dwa rzędy drewnianych budynków (rozdzielone ulicą), być może o funkcji handlowej[47].

2. W zachodnim ciągu drewnianej zabudowy zaczęły się pojawiać pojedyncze budynki murowane[48].

3. Na przełomie wieków XIV i XV zbudowano znane dzisiaj gotyckie Sukiennice; najpierw scalono pojedyncze murowane kramy zachodnie, a potem zbudowano wschodnią ścianę hali[49].

Andrzej B. Krupiński opublikował własne uwagi co do architektury Sukiennic, podając m.in. fakt odsłonięcia podczas prac konserwatorskich przy ścianach hali Sukiennic (lata 70. XX wieku) 19 całych oraz 10 częściowo zachowanych portali gotyckich, osadzonych na jednym poziomie[50]. Autor sądził, że w połowie XIV wieku do sklepów sukienniczych prowadziły jednakowe, „dosyć skromne" portale osadzone w kamiennym wątku ścian, zapewne wszystkie polichromowane[51]. Krupiński podkreślił jednorodność wątków murów hali, których jedyna odsadzka (na głębokości 40 cm od dzisiejszego poziomu) prawdopodobnie służyła za oparcie dla drewnianych konstrukcji podestów założonych na poziomie progów wejść do sklepów[52]. Potwierdził także odkrycie tzw. Sukiennic z wieku XIII, dodając interesujące, ale w ostatnich badaniach niepotwierdzone spostrzeżenie jakoby obecne Sukiennice były początkowo krótsze (od strony północnej) o 13 m[53]. Opisując Sukiennice z pierwszej połowy i połowy XIV wieku, Krupiński widział je jako obwód wysokich murów z wejściami od strony wschodniej i zachodniej. Od wewnątrz do dłuższych ścian miały być dostawione drewniane sklepy, dostosowane do poziomu notowanego na głębokości -370 cm[54]. Dopiero pod koniec XIV wieku miały powstać Sukiennice z wysoką halą i sklepami dostawionymi od zewnątrz oraz z podwójnymi wjazdami od północy i południa[55].

Tekst omawiający krakowskie Sukiennice w *Katalogu zabytków sztuki polskiej* jest kompilacją podanego wcześniej stanu badań[56]; nie wnosi nic nowego i z tego względu pomijamy go.

Kolejną próbę omówienia historycznej problematyki gmachu Sukiennic podjęła Aldona Sudacka, od wielu lat zajmująca się jego dziejami[57]. Autorka zwróciła uwagę na trwałość i średniowieczną genezę krzyża, czyli poprzecznego przejścia przez blok śródrynkowy, w tym także przez Sukiennice[58] (pogląd ten potwierdziły i uściśliły badania autorów niniejszego artykułu). Streszczając ustalenia Sudackiej na temat dziejów gmachu Sukiennic, podkreślmy: zapiski o „komorach sukiennych" oraz dane o ich układzie dwurzędowym występują w XIV-wiecznych księgach miejskich od 1300 roku[59]; za najstarsze Sukiennice uznaje autorka budowle handlowe z drugiej połowy XIII wieku (odkryte w XX wieku oraz odkrywane w ostatnich czasach pod powierzchnią Rynku, w rejonie Sukiennic i Bogatych Kramów)[60]; zasadniczy okres przekształceń komór sukiennych w ich dzisiejszym miejscu nastąpił w latach 1376–1390[61]. Autorka waha się, czy była to przebudowa i scalenie w jednolity budynek kamiennych sklepów usytuowanych po bokach uliczki od około 1300 roku, czy też „budowa nowych Sukiennic (i kramów), po zburzeniu całości wcześniejszego założenia"[62]. Warto także podkreślić stwierdzenie: „Zarysowane tu układy wydają się trwać – według ksiąg – bez większych zakłóceń aż do lat 70. XIV wieku"[63], jak i to, że w pełni ukształtowany, „bazylikowy" gmach Sukiennic, z dwiema postrzygalniami na krańcach zachodniego pasma sklepów, stał już na przełomie wieków XIV i XV[64]. Niewątpliwie ważnym odkryciem autorki jest wzmianka z czasów kształtowania gotyckiego gmachu, mówiąca o układaniu schodów ze sklepów sukiennych (*deposicione scale de cameris pannorum*), co badaczka łączy z istnieniem suteren pod kamerami sukiennymi[65]. Sudacka omówiła także zagadnienia XIX-wiecznych Sukiennic[66], a do swoich tez konsekwentnie powróciła także w najnowszym ujęciu historii budowli rynko-

[47] *Ibidem*.

[48] *Ibidem*.

[49] Krupiński A.B.: *Hala Sukiennic krakowskich w świetle badań architektonicznych*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" 1981, t. 29, nr 4, s. 460.

[50] *Loc. cit*.

[51] *Loc. cit*.

[52] *Ibidem*, s. 461.

[53] *Loc. cit*.

[54] *Loc. cit*.

[55] *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 10. *Śródmieście, mury obronne i Planty, Rynek Główny*. Red. M. Myśliński. Warszawa 2005, s. 39–44.

[56] Sudacka A.: Sukiennice…, s. 235–242; eadem: *Wyniki kwerendy archiwalnej dotyczącej zabudowy handlowej Rynku w Krakowie*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2008, z. 26, s. 83–87.

[57] Eadem: *Wyniki*…, s. 79.

[58] *Ibidem*, s. 83.

[59] *Ibidem*, s. 83–85; eadem: Sukiennice – świadek dziejów Krakowa. W: *Urbs Celeberrima. Księga pamiątkowa na 750-lecie lokacji Krakowa*. Red. A. Grzybkowski, Z. Żygulski jun., T. Grzybkowska. Kraków 2008, s. 204, 207.

[60] Eadem: *Wyniki*…, s. 85; Autorka ostatecznie nie rozstrzygnęła dylematu, czy była to przebudowa i scalenie kamiennych sklepów usytuowanych po bokach uliczki a wznoszonych od około 1300 r., czy też „budowa nowych Sukiennic (i kramów), po zburzeniu całości wcześniejszego założenia". Eadem: Sukiennice…, s. 236; eadem: *Wyniki*…, s. 85.

[61] *Ibidem*.

[62] Eadem: Sukiennice…, s. 235.

[63] Ibidem, s. 237; eadem: *Wyniki*…, s. 85, 86.

[64] Eadem: *Wyniki*…, s. 85.

[65] *Ibidem*, s. 86, 87; także: eadem: *Sukiennice krakowskie w XIX wieku – bazar czy świątynia sztuki?*. „Rocznik Krakowski" 1995, t. 61, s. 75–96.

[66]

Sukiennice od północnego wschodu po restauracji i przebudowie T. Prylińskiego; fot. I. Krieger, 1879 r.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 1828/K

wych[67]. W innej pracy autorka zmienia swój pogląd o datowaniu murowanych kamer sukiennych: „Wobec wyników badań archeologicznych przedstawiłam wówczas tezę, że »nowe«, tj. dzisiejsze Sukiennice wraz z nowymi ciągami zabudowy handlowej mogły powstać w drugiej połowie XIV wieku, a impulsem do tego stały się przywileje Kazimierza Wielkiego. Dziś straciłam tę pewność (…)"[68]. I nieco dalej: „W świetle materiałów archiwalnych najbardziej prawdopodobnym czasem powstania »nowych« Sukiennic i kramów wydaje się przełom XIII i XIV wieku"[69].

Źródła archeologiczne

Teren Sukiennic – zarówno hala, jak i piwnice – był wielokrotnie przekopywany, przy czym nie zawsze pracom ziemnym towarzyszyły nadzory archeologiczne, a dokumentacja badawcza z tychże bywa niedostępna. Także w bezpośrednim sąsiedztwie gmachu prowadzone były prace o charakterze budowlano-ziemnym. Wykopy w obrębie Sukiennic wykonywane były głównie dla pomieszczenia różnorodnych instalacji; rozpoczęła je budowa betonowego kolektora przecinającego na całej długości halę (przełom XIX i XX wieku), a spośród kolejnych, które w sposób znaczący naruszyły nawarstwienia archeologiczne, wymienić należy budowę korytarzy piwnicznych po północnej i południowej stronie (lata 50. XX wieku), budowę kolektora i innych instalacji technicznych w krzyżu (lata 70. i 90. XX wieku) oraz wykonanie kanału technologicznego w piwnicach (lata 80. XX wieku). Przekopy pod infrastrukturę techniczną spowodowały destrukcję nawarstwień na głębokość do około 150 cm, a lokalnie (krzyż) przekroczyły 400 cm[70]. Na potrzeby kanałów technologicznych przekuto mury XIII-wiecznych budowli, co w pełni ujawniły ostatnie badania. Należy także pamiętać, że poprzednim pracom restauracyjnym hali Sukiennic (lata 70. XX wieku) towarzyszyło usunięcie nawarstwień zalegających pod posadzką hali – na całej powierzchni, do głębokości około 70 cm. Prace archeologiczne wewnątrz budynku Sukiennic miały najczęściej charakter badań ratowniczych, choć wykonano też szereg sondaży. Z prac zrealizowanych na zewnątrz Sukiennic należy wymienić eksplorację towarzyszącą budowie kolektora ciepłowniczego[71] oraz sondaż archeologiczny przy północno-zachodnim narożniku gmachu, wykonany w związku z pracami konstruktorskimi (wzmocnienie

[67] Komorowski W., Sudacka A.: *Rynek Główny*…, s. 234–242.

[68] Sudacka A.: Sukiennice – świadek…, s. 204.

[69] Ibidem, s. 208.

[70] Zaitz E.: Sprawozdanie z prac archeologicznych prowadzonych w Sukiennicach w roku 2006, mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

[71] Prace z 1957 r., zrealizowane przez Kazimierza Radwańskiego. Radwański K.: *Prace ratownicze prowadzone przez Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Krakowie w latach 1955–1958*. „Biuletyn Krakowski" 1959, t. 1, s. 49–57.

tzw. erkera). Interesujące wyniki przyniosły badania Jacka Reyniaka prowadzone przy północnym murze hali Sukiennic (po jego stronie zewnętrznej; tzw. wykop 17) oraz badania Muzeum Archeologicznego w wykopie Sukiennice I (przy południowym wjeździe do Sukiennic)[72].

W zakresie możliwych do wykorzystania danych, pochodzących ze starszych badań, pozostają opublikowane wyniki prac Teofila Dębowskiego i Aliny Wałowy, a także niepublikowane Jacka Reyniaka[73]. Brak dostępu do pełnej dokumentacji badawczej Wiktora Zina i Władysława Grabskiego pozostawia rezultaty ich prac w znacznym stopniu poza współczesnymi analizami. Podobnie rzecz ma się w przypadku młodszych prac wykopaliskowych (generalnie prowadzonych w ostatniej ćwierci XX wieku), po których niejednokrotnie jedynym śladem są tylko zasypy wykopów „archeologicznych", często nawet nieskartowanych, a dokumentacja badawcza pozostaje „nieuchwytna"[74].

Zakrojone na szeroką skalę prace wykopaliskowe po zachodniej stronie Rynku, wykonane w 2004 roku przez Muzeum Archeologiczne w Krakowie i Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, w zasadzie nie objęły Sukiennic[75]. Odsłonięto w trakcie tych badań niektóre partie fundamentu zachodniego podcienia Sukiennic, na skutek czego przebadano głównie mury z czasów przebudowy Tomasza Prylińskiego.

Niewątpliwie ważne dla omawianego zagadnienia były badania prowadzone przez Muzeum Archeologiczne w latach 2005–2006 oraz w 2009 roku. Prace, którymi kierował Emil Zaitz, koncentrowały się w krzyżu Sukiennic (wykopy 31, 32), po stronie północnej – w przejściu arkadowym (wykop 33) oraz w strefie północnego korytarza, gdzie plan jego poszerzenia dał pretekst do eksploracji nawarstwień zalegających pod halą, w paśmie na całej jej szerokości. Zespół Muzeum Archeologicznego powrócił m.in. do tzw. budowli A, odkrytej w latach 60. XX wieku przez Wiktora Zina, odsłonił sekwencję brukowanych poziomów w obrębie hali. Wyniki prac nie zostały jednak jeszcze opublikowane[76], podobnie jak wyniki najnowszych nadzorów archeologicznych w korytarzu i w piwnicach po zachodniej stronie Sukiennic[77].

W ramach badań archeologicznych wschodniej strony Rynku, przeprowadzonych w latach 2005–2010, eksplorowano nawarstwienia i wykonano badania architektoniczne w kilku strefach bezpośrednio i pośrednio związanych z gmachem Sukiennic[78]. Prace te, zrealizowane przez autorów niniejszego artykułu, koncentrowały się przy północnym i południowym murze Sukiennic, przy ich narożniku północno-wschodnim, oraz w piwnicach i korytarzu pod podcieniem północno-wschodniej partii gmachu. Ponadto, co już wspomniano, dr Waldemar Niewalda prowadził na szeroką skalę założone badania architektoniczne północnej części piwnic gmachu, z uwzględnieniem krzyża i północnego, poprzecznego korytarza[79], a także badania w jego częściach naziemnych, w związku z ostatnimi pracami remontowymi.

Wróćmy do badań archeologicznych. Po północnej i południowej stronie gmachu odsłonięto jego mury obwodowe, lokalnie do poziomu posadowienia; od strony północnej nawiązano się profilami archeologicznymi do strefy dawnych badań Jacka Reyniaka, a po stronie południowej – Kazimierza Radwańskiego. W ramach zadania konstrukcyjnego wzmocnienia fundamentu północnej wieżyczki schodów wiodących na loggię, odsłonięto jej mury fundamentowe. W piwnicach Sukiennic (część północno-wschodnia) wykonano sondaże archeologiczne zlokalizowane w miejscach dotychczas niezbadanych, a częściowo także w dawnych wkopach Teofila Dębowskiego. Podobny zakres miały prace wykopaliskowe w korytarzu pod podcieniem (północno-wschodnim), gdzie odsłonięto relikty budowli z drugiej połowy XIII wieku oraz rozpoznano sytuację stratygraficzną w dawnym miedzuchu, rozdzielającym Sukiennice i Kramy Bogate. Prace archeologiczne przeprowadzono także przy południowej wieżyczce Sukiennic oraz w Kramach Bogatych, których ciąg zachodni został w XIX wieku strukturalnie połączony ze wschodnim podcieniem Sukiennic. W trakcie wykonywania nowej nawierzchni i wykopów instalacyjnych w hali Sukiennic wykonano sondaż archeologiczny po jej stronie południowej. Do podjęcia na nowo analizy faz budowy Sukiennic przyczyniły się także wyniki badań archeologicznych zrealizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie tej budowli, a przez to wnoszących materiał porównawczy i odniesienia chronologiczne. W pierwszym rzędzie idzie tu o Kramy Bogate oraz najstarsze kramy, tzw. Bolesławowe, przez wielu badaczy uznane za pierwotne Sukiennice[80].

Spośród szeregu istotnych dla omawianej tematyki odkryć należy w pierwszym rzędzie wskazać na poziomy użytkowe Rynku i ich relacje do budynku Sukiennic. Najbardziej zaawansowane analizy w tym względzie dotyczą północnej strony Rynku, gdzie odsłonięto i zadatowano dendrologicznie trakty drożne[81]. W pierwszym rzędzie istotny jest trakt

[72] Badania Kazimierza Radwańskiego i Teresy Lenkiewicz w 1963 r.; wyniki prac omówiła i opublikowała profil stratygraficzny Alina Wałowy. Wałowy A.: *Późnośredniowieczne garncarstwo krakowskie w świetle źródeł archeologicznych*. „Materiały Archeologiczne" 1979, t. 19, s. 5–163.

[73] Dębowski T.: *Badania archeologiczne…* Badania Jacka Reyniaka z 1972 r. (wykop 17), wyniki prac udostępnił nam ich autor, któremu niniejszym składamy serdeczne podziękowania.

[74] Na tego typu „odkrywki archeologiczne" natknęli się autorzy niniejszego tekstu w trakcie prac wykopaliskowych we wschodnim korytarzu piwnic.

[75] Zaitz E.: *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w Krakowie w 2004 roku przy przebudowie nawierzchni płyty Rynku Głównego po zachodniej stronie Sukiennic*. „Materiały Archeologiczne" 2006, t. 36, s. 79–142.

[76] Są natomiast wyeksponowane na trasie turystycznej w podziemiach Sukiennic.

[77] Prace Emila Zaitza z Muzeum Archeologicznego w Krakowie, prowadzone w 2010 r.; wyniki niepublikowane.

[78] Wyniki tych prac są przygotowywane do druku, zaplanowanego jako opracowanie monograficzne przebadanych budowli w kontekście przemian bloku śródrynkowego.

[79] Prace wykopaliskowe prowadziła tam ekipa z Muzeum Archeologicznego pod kierunkiem Emila Zaitza.

[80] Patrz historia badań.

wytyczony w różnych fazach w osi Rynku, o przebiegu północ – południe (łączący wylot ulicy św. Jana z ulicą Bracką) i poprowadzony przez Sukiennice, gdzie stawał się ich wewnętrzną ulicą. Istotne dla rozpoznania stratygrafii tego ciągu komunikacyjnego są badania Reyniaka, zlokalizowane bezpośrednio przy murze północnym Sukiennic[82]. Kolejne bruki zalegające na różnych poziomach traktu nie zawsze związane są z dzisiejszymi, tzn. gotyckimi (później przebudowanymi) Sukiennicami. Wytłumaczenie takiej sytuacji znajdujemy w opracowaniu Teofila Dębowskiego, który podsumowując własne badania w hali Sukiennic, podaje, że odnalazł relikty budowli najstarszych Sukiennic, wzniesionych w konstrukcji drewnianej i stojących wzdłuż brukowanego kamieniami traktu[83] (wspomniano o tym wyżej).

Badania wykopaliskowe w korytarzu wschodnim Sukiennic przyniosły rozpoznanie zakrojonej na dużą skalę akcji budowlanej, w efekcie której wzniesiono mur wschodni magistralny Sukiennic[84], a później zachodni mur magistralny Kramów Bogatych. Badania archeologiczne w północno-wschodniej części piwnic Sukiennic oraz w krzyżu kramów pozwoliły na konstatację o funkcjonowaniu Kramów Bolesławowych do mniej więcej połowy, a ich ciągu wschodniego nawet do schyłku XIV wieku.

Budowa i funkcjonowanie zespołu najstarszych budowli handlowych na Rynku

W wyniku lokacji wytyczono miasto, czyli także Rynek i wychodzące z niego ulice – układ zachowany do dnia dzisiejszego. W tekście przywileju lokacyjnego z 1257 roku została dobitnie wyrażona obietnica ufundowania przez księcia „kamer" sukiennych (*camera*) oraz kramów dla kupców (nazwanych *cram*). Ci ostatni, jako handlujący drobnym towarem, stanowili odpowiednik późniejszych kramarzy z Kramów Bogatych i byli drugą (po kupcach sukiennych) kategorię handlowców ówczesnego Krakowa[85]. Pięć części dochodów z kamer sukiennych (jak i kramów) miało przypaść księciu[86], zaś szósta część, ze „szczególnej łaski" książęcej, stanowić miała dochód dziedziczny krakowskich wójtów[87]. O innych miejscach handlu, jakich należało spodziewać się w Rynku, i w ogóle w mieście, napisano jedynie: „co się tyczy jatek rzeźników, piekarzy i szewców nadajemy wieczyście rzeczonym wójtom prawo i swobodę zatrzymania ich dla siebie lub innym wedle swej woli nadawania tak, że posiadacze tych jatek będą od wszelkiego czynszu [oczywiście z opłat na rzecz księcia] na zawsze zwolnieni"[88]. Zdaniem Józefa Wawel-Louisa pierwotna zabudowa na Rynku była drewniana, a na murowaną została przekształcona przez Kazimierza Wielkiego[89].

Na wstępie podkreślmy: zarówno w fazie pierwszych kamer sukiennych, zbudowanych niewątpliwie zaraz po 1257 roku, jak i w późniejszych fazach[90] utrzymany był na krakowskim Rynku układ zabudowy organizujący kompleks podłużnych budynków, których podstawowym modułem była *camera pannorum* (skład sukienny, sklep, „sukiennica")[91]. Pierwszorzędne znaczenie sklepów sukiennych w obrębie zabudowy Rynku podkreślił już Łuszczkiewicz[92], a tezę tę głosili po nim inni badacze Krakowa[93].

Badania archeologiczne prowadzone w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat przyniosły potwierdzenie zachowanych w obrębie Sukiennic i Bogatych Kramów reliktów najstar-

[81] Więcej na temat traktów drożnych Rynku w artykule: Dryja S., Głowa W., Niewalda W., Sławiński S.: *Rynek krakowski po lokacji – główne kierunki rozwoju bloku śródrynowego* w niniejszym zeszycie „Krzysztoforów. Zeszytów Naukowych Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" (cz. 1).

[82] Składamy w tym miejscu serdeczne podziękowania panu Jackowi Reyniakowi za udostępnienie do niniejszego artykułu dokumentacji ze swoich badań wykopaliskowych w Sukiennicach.

[83] Dębowski T.: *Badania archeologiczne*…, s. 457, 458.

[84] Akcja należała do wielkiej inwestycji budowy murowanych kamer sukiennych w układzie ćwiartek – zob. dalej.

[85] Wyrozumski J.: *Dzieje Krakowa. T. 1. Kraków do schyłku wieków średnich.* Red. J. Bieniarzówna, J.M. Małecki. Kraków 1992, s. 169.

[86] Tu chodzi o komory (kamery) sukienne, skupione w jakimś zespole zabudowy, a nie późniejszy monumentalny gmach.

[87] *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506* (dalej cyt. KDK). Wyd. F. Piekosiński. Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. T. 5. Kraków 1879, cz. 1, nr I, s. 1; tłumaczenie polskie w: Węcławowicz T.: *Krakowski kościół katedralny w wiekach średnich. Funkcje i możliwości interpretacji*. Kraków 2005, s. 191–193 (według: Bąkowski K.: *Kraków przed lokacją z roku 1257*. Biblioteka Krakowska nr 88. Kraków 1935).

[88] Węcławowicz T.: *Krakowski kościół katedralny*…, s. 191.

[89] Wawel-Louis J.: *Przechadzka*…, s. 24, 26.

[90] Po budowie nowego zespołu murowanych sklepów (kamer), a jeszcze później spajającej je przestrzennie hali.

[91] System znany też i szczególnie rozwinięty na Śląsku; por.: Goliński M.: Ze studiów nad początkami sukiennic w Polsce (XIII–XIV w.). W: *Monastycyzm. Słowiańszczyzna i państwo polskie. Warsztat badawczy historyka*. Red. K. Bobowski. Prace Historyczne. T. 8. Wrocław 1994, s. 130–143; idem: Hala kupiecka – sukiennice – ratusz. W: *Ratusz w miastach północnej Europy. Materiały z sesji „Ratusz w miastach nadbałtyckich"*. Gdańsk 1997, s. 49–51; Czerner R.: *Zabudowy rynków. Średniowieczne bloki śródrynkowe wybranych dużych miast Śląska*. Wrocław 2002, s. 13–46.

[92] Badacz ten pisał: „ponad tem całem mrowiskiem większych i mniejszych drewnianych lub murowanych miejsc sprzedaży panowały Sukiennice, czyli kramy sukienne. Sukno było najszlachetniejszym przedmiotem handlu uprzywilejowanego przez monarchów, już nie miejscowego, ale europejskiego". Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…, s. 8. Tę malowniczą wizję należy zweryfikować wynikami ostatnich badań archeologicznych i architektonicznych.

[93] Józef Szujski tylko ogólnie wspomniał o ustaleniu opłat z „kramów" w przywileju lokacyjnym. Szujski J.: Kraków aż do początków XVgo wieku. Wstępne słowo do najstarszych ksiąg tego miasta. W: *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400*. Wyd. F. Piekosiński, J. Szujski. Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. T. 4. Kraków 1878, s. XVI; szerzej wypowiedział się Stanisław Kutrzeba: „Cło od sukna pobierał Kraków od dawna, gdyż już w 1323 r. mówią, że się ono miastu należy *ab antiquo*". Kutrzeba S.: *Finanse Krakowa w wiekach średnich*. „Rocznik Krakowski" 1900,

szej murowanej zabudowy handlowej[94]. Było to założenie z własną ulicą podłużną, rozdzielającą dwa ciągi odrębnych budynków z kramami. Ulica ta mniej więcej odpowiada zachodniemu ciągowi Kramów Bogatych. Oś przejścia poprzecznego, czyli krzyża, tego zespołu pokrywa się z osią krzyża zachowanego do dzisiaj w Sukiennicach. Murowane (przynajmniej w przyziemiu suterenie) budynki, datowane na drugą połowę XIII wieku, nazywamy Kramami Bolesławowymi i uznajemy za najstarsze kramy handlowe, odpowiednik ideowy późniejszych Kramów Bogatych, wzniesionych pod koniec XIV wieku[95]. Natomiast pierwszym założeniem Sukiennic był zespół drewnianych kamer, który w kontekście omówionych wyżej badań Teofila Dębowskiego należy lokalizować w miejscu dzisiejszych Sukiennic, jednakże jako niezupełnie pokrywający się z ich rzutem i mniejszy od nich.

Brukowana droga, ostatnio odkryta po północnej i południowej stronie Sukiennic, przechodziła naszym zdaniem (jak wspomniano wyżej) w ulicę wewnętrzną tego zespołu. Założenie to przecinało przejście poprzeczne, czyli opisany wyżej krzyż. Po wschodniej stronie kamer sukiennych stały współczesne im Kramy Bolesławowe; po stronie zachodniej należy domyślać się (zgodnie z wymową źródeł pisanych) zespołu ław chlebnych, również przeciętych tym samym krzyżem. Układ przestrzenny ław potwierdzony jest w fazie późniejszej, ale jeszcze zapiskami z XIV wieku (zob. niżej).

Najstarsza księga miejska, istna kopalnia wiedzy o XIV-wiecznym Krakowie, była spisywana od 1300 roku. Ważne jest, że w najstarszych zapiskach miejskich występują sklepy sukienne, kramy i ławy chlebne, co potwierdza ich XIII-wieczne początki[96]. Wzmianki o kamerach sukiennych zaczynają się od 1300/1301 roku[97]. Dwie zapiski z tego okresu wspominają o kamerach, które należy identyfikować jako sklepy sukienne (*Caufkamera*, *kamera*)[98]. Tu należy wyjaśnić, że terminy te nie były naszym zdaniem stosowane dla określenia kramów kupieckich, bowiem już w latach 1300/1301 użyta była dla takiego urządzenia nazwa *cram*[99] (znana także z dokumentu lokacyjnego z 1257 roku, o czym pisaliśmy powyżej; ponownie określenie kram zostało odnotowane w 1308 roku[100]). W 1302 roku napisano o kamerze znajdującej się blisko Wagi Ołownej, co dodatkowo uściśla pogląd o topografii Rynku[101]. Odnowienie i potwierdzenie przywilejów miasta przez księcia Władysława Łokietka (z 1306 roku) potwierdza istnienie kamer sukiennych i dotychczasowe dochody wójta z tychże[102]. Jerzy Wyrozumski omawia obszernie ów dokument, podkreślając pewne nieścisłości w jego treści oraz wątpliwości co do oryginalności źródła[103]. Uczony ten posuwa się nawet do stwierdzenia, że wójtostwo przejęło wówczas cały dochód z kamer sukiennych[104] (o czym zresztą pisał już Szujski[105]). Pierwsza zapiska, w której wzmiankowano postrzygacza, powstała w 1309 roku[106]. Nie potwierdzono natomiast istnienia Postrzygalni. Zagadkowa jest zapiska z 1311 roku o kramie leżącym (zdaniem Przemysława Tyszki) prawdopodobnie przy krzyżu[107]. W kontekście ostatnich badań archeologicznych w Kramach Bogatych krzyż z 1311 roku (niewątpliwie istniejący w tym miejscu wcześniej) odpowiadał krzyżowi z późniejszych faz rozbudowy zarówno Sukiennic, jak i Kramów Bogatych.

W 1312 roku książę Władysław Łokietek odwołał przywileje, które wydał dla miasta sześć lat wcześniej[108]. W tymże roku powstały wzmianki o kamerach, w których występuje bardziej precyzyjna nazwa łacińska: *camera pannorum*[109]. Co jakiś czas w zapiskach miejskich podawane były informacje o układzie przestrzennym zespołu kamer sukiennych i ich położeniu względem pozostałej zabudowy Rynku. W 1316 roku napisano o kamerach położonych naprzeciwko siebie, a więc jakby w dwóch rzędach (*mediam cameram pannorum contra cameram Vigandi*)[110]. W tymże roku wspomniano skład sukienny leżący na rogu, w środku wszystkich składów (być może zapiska potwierdza istnienie krzyża)[111]. W 1327 roku opisano kram stojący w szeregu z innymi (narożnie?), blisko składów sukiennych[112]. W 1331 roku wspomniano o składzie położonym w szeregu (lub na rogu), naprzeciwko innego składu (a więc znów potwierdzono dwa rzędy kamer)[113]. W zapisce z 1349 roku dotyczącej kramów występuje kram *in acie Crucis situm*[114].

Oczywiste zainteresowanie władcy handlem sukiennym wyrażone zostało w dokumencie Kazimierza Wiel-

t. 3 s. 93. Jerzy Wyrozumski sądzi, że handel sukienny rozwinięty był w Krakowie przed 1257 r., stąd książę „nie chciał i nie mógł się go pozbywać, jeżeli lokując miasto miał na uwadze interes swego skarbu. Stąd uznać należy za ustępstwo książęce na rzecz wójtów to, że po wzniesieniu owego domu handlowego, który przyjął z czasem nazwę Sukiennic, przyrzekł wójtom 1/6 płynących stąd dochodów, resztę zastrzegając dla siebie". Wyrozumski J.: *Dzieje Krakowa*…, s. 169, 170.

[94] Odkryte przez kolejne zespoły badaczy: Wiktora Zina i Władysława Grabskiego, Teofila Dębowskiego, zespół Cezarego Buśko.

[95] Zob.: Buśko C., Głowa W.: Czy książę Bolesław dotrzymał słowa danego krakowskim mieszczanom?. W: *I Forum Architecturae Poloniae Medievalis*. Red. K. Stala. Politechnika Krakowska. Architektura. Monografia 354. Kraków 2007, s. 47–67.

[96] *Najstarsze księgi*…, cz. 1.

[97] *Ibidem*.

[98] *Ibidem*, nr 2, 5, s. 4.

[99] *Ibidem*, nr 7, s. 4.

[100] *Ibidem*, nr 52, s. 11.

[101] *Ibidem*, nr 24, s. 6.

[102] KDK, cz. 1, nr III, s. 6.

[103] Wyrozumski J.: *Dzieje Krakowa*…, s. 188 i nn.

[104] *Ibidem*, s. 191.

[105] Szujski J.: Kraków…, s. XXI.

[106] *Najstarsze księgi*…, cz. 1, nr 66, s. 12.

[107] Tyszka P.: *Obraz przestrzeni miejskiej Krakowa XIV–XV wieku w świadomości jego mieszkańców*. Lublin 2001, s. 97 (według: *Najstarsze księgi*…, cz. 1, nr 174, s. 20).

[108] Wyrozumski J.: *Dzieje Krakowa*…, s. 212 i nn.

[109] *Najstarsze księgi…*, cz. 1, nr 252, s. 28; nr 253, s. 28; nr 254, s. 28.

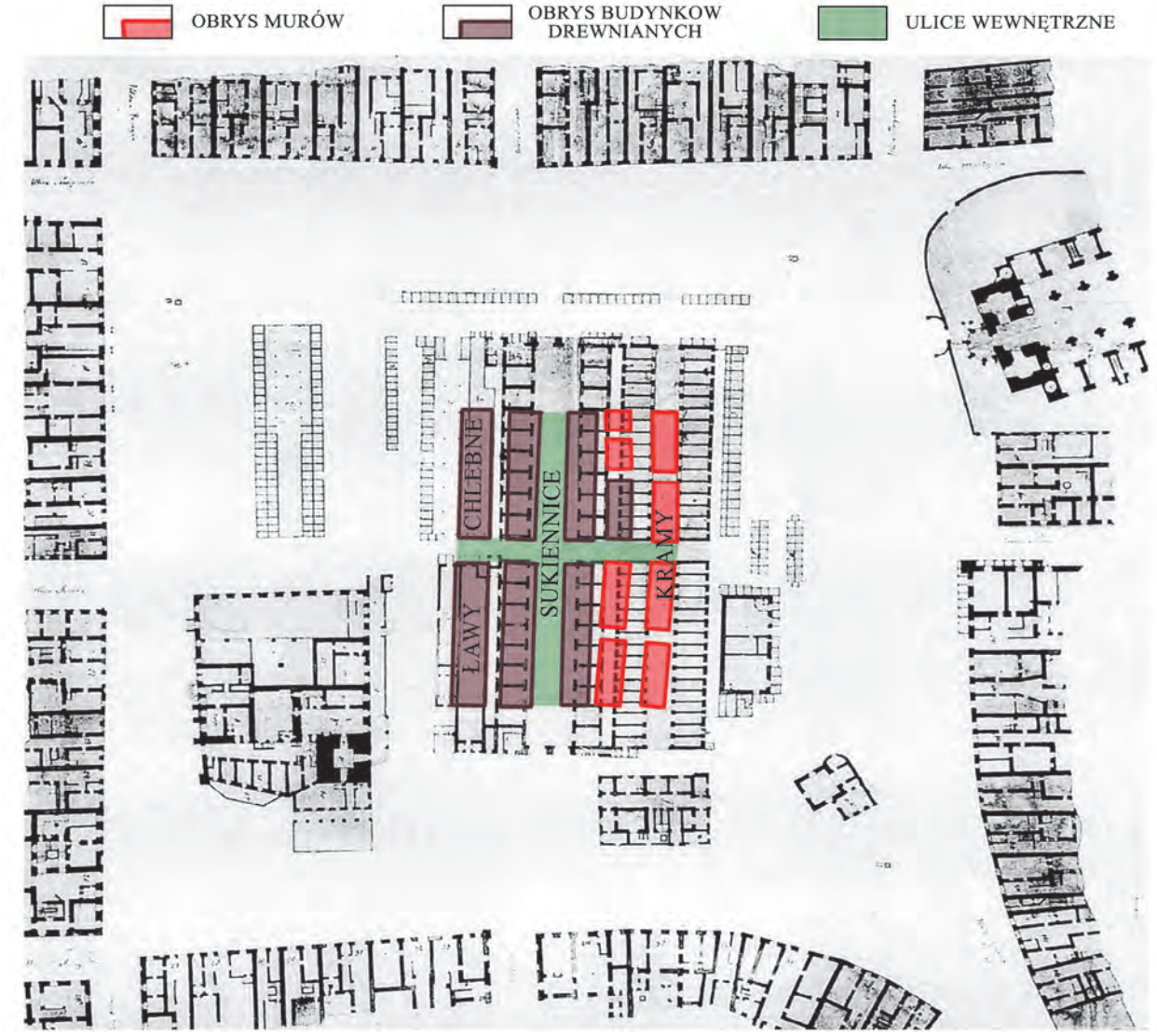
[110] *Ibidem*, nr 362, s. 39.

[111] *Ibidem*, nr 381, s. 40.

[112] *Ibidem*, nr 873, s. 87, 88.

[113] *Ibidem*, nr 1071, s. 109.

[114] Tyszka P.: *Obraz przestrzeni*…, s. 97 (według: *Najstarsze księgi*…, cz. 1, nr 1600, s. 180).

Kamery sukienne po 1257 r.; oprac. A. Górecki na podkładzie planu D. Pucka z 1787 r.

kiego z 1342 roku, zatwierdzającym zasady tego handlu i ustalającym jego miejsce w kamerach sukiennych[115].

Z zaprezentowanych źródeł historycznych i archeologicznych wynika, że w Rynku, mniej więcej w miejscu późniejszego, gotyckiego bloku zabudowy śródrynkowej, stanął zaraz po lokacji w 1257 roku zespół handlowy, niezbędny dla życia miasta. Przytoczone powyżej zapiski, począwszy od 1300 roku potwierdzają istnienie stosunkowo rozległego zespołu budynków. Jego główny element (kamery sukienne), założony był po obu stronach ulicy wewnętrznej i przecięty w poprzek krzyżem, przechodzącym w ulicę poprzeczną kramów po stronie wschodniej i ław chlebnych po stronie zachodniej. Dodajmy, że w południowo-zachodniej części Rynku, przynajmniej od początku XIV wieku, stał Ratusz[116], a w 1302 roku wzmiankowana jest Waga Ołowna, znajdująca się niewątpliwie w rejonie późniejszej murowanej Wielkiej Wagi, w południowo-wschodniej partii Rynku[117].

Sukiennice kazimierzowskie

W obecnym stanie badań można sądzić, że zespół murowanych sklepów (składów) sukiennych ustawiony w dwóch szeregach, z dwiema narożnymi postrzygalniami od strony zachodniej, zachowany w obrębie współczesnych Sukiennic to dzieło z czasów kazimierzowskich lub przynajmniej nieco późniejsza realizacja planów wielkiego króla. Dolną granicę datowania tej założonej na wielką skalę inwestycji stanowi wspomniany wyżej przywilej z 1342 roku. Sądzimy, że do ukończenia budowy murowanych kamer doszło nieco później. Znamienne jest, że Kazimierz Wielki w przywileju z roku 1358 nadał miastu dochody z w sumie 11 „kamer" do handlu suknem oraz dochody z dwóch postrzygalni opisanych jako „kamery", w których postrzyga się sukno (*duas cameras sive casas, in quibus panni tondentur*)[118]. Józef

[115] KDK, cz. 1, nr XXV, s. 29; zob. Szujski J.: Kraków…, s. XXVII; Wyrozumski J.: *Dzieje Krakowa*…, s. 230.

[116] Zob.: Tomkowicz S.: *Ulice i place*…, s. 22; Komorowski W.: *Krakowski ratusz w średniowieczu i domniemany Dwór Artusa w Krakowie*. „Rocznik Krakowski" 1998, t. 64, s. 9.

[117] *Najstarsze księgi*…, cz. 1, nr 24, s. 6.

[118] KDK, cz. 1, nr XXXII, s. 36.

Szujski tak omawia ten przywilej: „Król nadaje miastu pięć sklepów sukienniczych z pełnym czynszem, sześć innych z czynszem od gruntu (*Terragium*), dwie postrzygalnie”[119]. Stanisław Kutrzeba też skomentował ten ważny dla miasta akt: „W przywileju z 1358 roku znajdujemy inwentarz tego co posiada miasto. Dość już tego: 5 kramów sukiennych, z 6 innych czynsz ziemny, 22 ławek chleba, 2 postrzygalnie sukna, 6 innych kramów, (…) jatka rzeźnicza, (…) czynsz od masarzy (*arvinatores*) i czynsze z jatek i bud”[120]. Komentarz Jerzego Wyrozumskiego do ustępu o kamerach sukiennych wnosi nowe spojrzenie na sześć kramów obciążonych czynszem ziemnym, „który należy rozumieć jako dochód ze sprzedaży sukna ziemskiego, tj. dostarczanego z okolicznych wsi przez szlachtę lub chłopów”[121]. Zastanawia w tym przywileju zalecenie królewskie, że nie należy szpecić miasta w miejscach znamienitych nieporządnymi budowlami[122] (pisze o tym już Józef Szujski[123]). Według autorów ostatniej książki o Rynku krakowskim przywileje królewskie zapoczątkowały długotrwały proces włączania postrzygalni do „zespołu sklepów sukiennych”[124]. Pogląd ten nie jest precyzyjny, zważywszy na system zastosowany w rozplanowaniu Sukiennic kazimierzowskich, o czym niżej.

Z badań architektonicznych przeprowadzonych przez Waldemara Niewaldę wynika niezbicie stratygrafia murów północnej partii gmachu. Kluczowym jest tu rozwarstwienie fundamentowych partii północnego muru dzisiejszej hali, dostępnych w korytarzu piwnicznym przebitym znacznie później. Wysoko podchodzącym fundamentem (pod filar podwójnych arkad z fazy następnej) zabudowano całą szerokość wlotu do hali. Zachowane są oryginalne narożniki skrajnych północnych kramów z fazy kazimierzowskiej. Do tychże narożników jest wtórnie dostawiony wyżej wymieniony fundament. Przez odjęcie późniejszych dostawek uzyskujemy jednoznaczny obraz dwóch (w całości założenia czterech) autonomicznych segmentów z kamerami sukiennymi – ćwiartek – zamkniętych murami obwodowymi i rozdzielonych ulicą wewnętrzną oraz krzyżem. W obrębie poszczególnych ćwiartek początkowo nie było murów poprzecznych, a podziały pierwotne musiały być drewniane[125]. Z pewnością od razu dokonano podziału na 36 kamer (w tym dwie narożne w obrębie Postrzygalni), rozdzielonych po dziewięć na każdą ćwiartkę. Murowane kamery, w swoim pierwotnym kształcie, niewątpliwie nie były podpiwniczone. Sposób zamknięcia wlotów do ulic i ewentualnie ich zadaszenie, nie są obecnie nam znane. Idealny narys całego założenia oparty został na czterech kwadratach o boku 25,78 m. Całość założenia mieści się w prostokącie o wymiarach: 103,12 m x 25,78 m. Szerokość ćwiartek wynosi 7,61 m. Szerokość podłużnej ulicy wewnętrznej wynosi 10,54 m, zaś szerokość ulicy poprzecznej 4,98 m. Wszystkie wymiary są wielokrotnością łokcia krakowskiego o wartości 0,586 m[126]. Ustalenie mnożnika tegoż łokcia, w porównaniu z dzisiejszym pomiarem, daje wartości w łokciach: 176 x 44. Oczywiście plan idealny nie został ściśle zrealizowany, niemniej różnice pomiędzy ideałem a stanem faktycznym są niewielkie.

Budując nowe kamery sukienne, wyburzono zachodni ciąg najstarszych kramów, natomiast ciąg wschodni prawdopodobnie zachowano, powiększając go o kramy dostawione od wschodu (najpóźniej w połowie XIV wieku). Sądzimy, że były one przeznaczone dla przekupniów ze zburzonych kramów. Istotne jest, że nowe kramy dostawione od wschodu założone zostały z większą precyzją w stosunku do pierzei Rynku oraz ulicy Siennej. Ich mury utrwaliły, także dla lat późniejszych, przebieg krzyża. Ulicą poprzeczną kazimierzowskich kamer sukiennych powielono stary krzyż, a nawet wprowadzono nieznaczne ukośne odchylenie jego osi dostosowane do zachowanych wschodnich kramów z drugiej połowy XIII wieku. Skośna oś krzyża pozostała do dnia dzisiejszego pomimo późniejszych przebudów.

Po zachodniej stronie Sukiennic utrzymano czy też zbudowano na nowo zespół ław chlebnych z własną, podłużną ulicą wewnętrzną i ulicą poprzeczną na przedłużeniu krzyża kamer sukiennych. Realia te oraz zastosowanie systemu ćwiartek, również dla ław, potwierdza nieco późniejsza zapiska, z końca XIV wieku, a więc z czasu kolejnej przebudowy Sukiennic (zob. niżej).

Liczne zapiski powstałe po 1358 roku w zasadzie nie różnią się w treści od wcześniejszych. Dobrze to obrazują księgi ławnicze z drugiej połowy XIV wieku[127]. Zawarte w nich zapiski o kamerach sukiennych pochodzą z lat 1366–1376 (brak ksiąg ławniczych z lat 1377–1389[128]). Są to liczne wzmianki o dziedziczeniu lub sprzedaży składów sukiennych, potwierdzone jest też sąsiedztwo innych „kamer”[129]. W 1368 roku wzmiankowana jest „kamera”, będąca w budowie lub remontowana, *in acie ex oposito camera pannorum*, a więc w jakimś zakończeniu rzędu komór i naprzeciwko drugiego rzędu[130].

Wróciwszy do problematyki ściśle archeologicznej, podkreślamy, że dla kazimierzowskich Sukiennic ustalono stosunkowo wysoki poziom bruku ulicy dochodzącej do gmachu od strony północnej (209,80–210,00 m n.p.m.)[131]. Poziomy użytkowe tej ulicy udokumentowano w trakcie ostatnich badań archeologicznych. Analogiczne spostrzeżenia poczyniono w krzyżu, w obrębie Kramów Bogatych. Uznajemy za oczy-

[119] Szujski J.: Kraków…, s. XXVII.

[120] Kutrzeba S.: *Finanse Krakowa*…, s. 45.

[121] Wyrozumski J.: *Dzieje Krakowa*…, s. 233.

[122] *Loc. cit.*

[123] Szujski J.: Kraków…, s. XXVII.

[124] Komorowski W., Sudacka A.: *Rynek Główny*…, s. 32.

[125] Wszystkie przebadane mury działowe oraz sklepienia są późniejsze od murów magistralnych ćwiartek.

[126] Zob.: Grabski W.: *Wybrane zagadnienia z urbanistyki średniowiecznego Krakowa*. „Biuletyn Krakowski” 1961, t. 3, s. 92 i nn; idem: *Ze studiów nad zabudową mieszkalną średniowiecznego Krakowa*. „Teka Komisji Urbanistyki i Architektury” 1968, t. 2, s. 191 i nn.

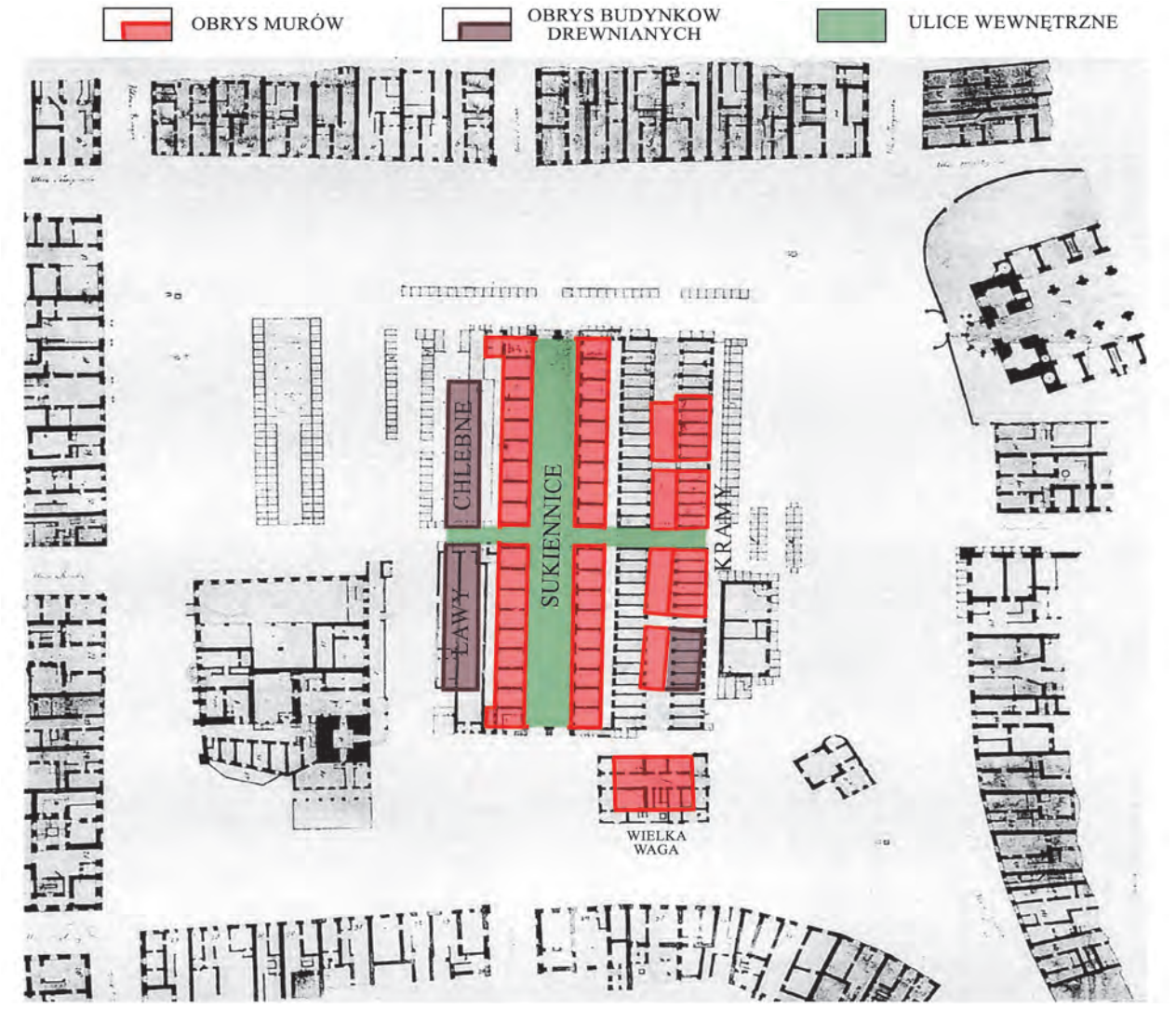
[127] *Księgi ławnicze krakowskie 1365–1376 i 1390–1397*. Wyd. S. Krzyżanowski. Kraków 1904.

[128] *Ibidem*, przyp. na s. 147.

[129] *Ibidem*, nr 56, nr 98, nr 118, nr 129, nr 228, nr 231, nr 286, nr 288, nr 326, nr 420, nr 466, nr 541, nr 556, nr 621, nr 852, nr 860, nr 885, nr 890, nr 904, nr 932, nr 1092, nr 1143, nr 1202, nr 1203, nr 1227.

[130] *Ibidem*, nr 326; zob.: Sudacka A.: Sukiennice…, s. 236.

[131] Badania Jacka Reyniaka z 1972 r. (tzw. wykop 17).

Murowane kamery sukienne z około połowy XIV w.; oprac. A. Górecki na podkładzie planu D. Pucka z 1787 r.

wiste, że poziomy uchwycone na zewnątrz powinny przekładać się na poziomy wewnętrznych ulic zespołu kamer.

Opisany powyżej ćwiartkowy system kamer sukiennych i ław chlebnych stanowił ważny krok w kierunku trwałego ukształtowania głównej części bloku śródrynkowego. Niedługo potem (w fazie następnej) stworzono strukturę architektoniczną w Kramach Bogatych istniejącą jeszcze w XIX wieku, a w obrębie Sukiennic do dnia dzisiejszego, pomimo kolejnych przebudów.

Rozbudowa gotyckich Sukiennic – przełom XIV i XV wieku[132]

Władysław Łuszczkiewicz jest autorem niepodważalnej jak dotąd tezy o ostatecznym uformowaniu gotyckich Sukiennic pod koniec XIV wieku: „A jednak to co dziś jako nieotynkowaną ścianę zewnątrz Sukiennic ze szkarpami i pinaklami zachowano, jest pozostałością pierwszej myśli przeistoczenia kramów w halę targową, tak zwanych *camerae pannorum* w *pannithecae* czyli Sukiennice"[133]. Pojedyncze sklepy sukienne nadal zwano po staremu, bowiem w zapiskach z lat 1390–1397 termin *camera pannorum* występuje dość często[134]. Równocześnie wzmiankowane są *pannithecae*. W 1390 roku odnotowano wydatek na prace przy dachu Sukiennic, można domyślić się, że hali (*in tecto pannithece*)[135]. Łuszczkiewicz stwierdził, że wzmianka ta świadczy o istnieniu już hali Sukiennic[136]. W tym samym roku układano *pavimenta pannithecarum*, czyli brukowano halę[137]; odnotowano też układanie schodów do sklepu sukiennego (*deposicione scale de cameris pannorum*) oraz budowę ścian działowych[138]. W tymże roku, według Kutrzeby, odnotowano dochód z Postrzygalni[139]. W zestawieniu wydatków miejskich z 1391 roku zapisano wydatek na *pavi-*

[132] Zob.: Sudacka A.: *Wyniki*…, s. 85, 86.
[133] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…, s. 12, 13.
[134] *Księgi ławnicze*…, nr 1262, 1298, 1335, 1336, 1738, 1768, 1841, 1853, 1879, 2376.
[135] *Najstarsze księgi*…, cz. 2, poz. 10, s. 291 (objaśnienie na s. 292).
[136] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…, s. 16, 17.
[137] *Najstarsze księgi*…, cz. 2, poz. 28, s. 291 (objaśnienie na s. 292).
[138] Komorowski W., Sudacka A.: *Rynek Główny*…, s. 33; Sudacka A.: *Wyniki*…, s. 85.
[139] Kutrzeba S.: *Finanse Krakowa*…, s. 68.

menta in pannithecis, in mercatorio[140]. *Mercatorium*, czyli dom kupiecki, to w zasadzie Sukiennice[141] – terminu tego użyto w XIV-wiecznych dokumentach krakowskich tylko raz. Chodzi tu raczej o inny obiekt niż Sukiennice. Tak też przedstawił ten problem Józef Szujski: „W rachunkach z 1391 roku spotykamy nazwisko *pannithecae* (sukiennice), jak niemniej *mercatorium*, budynek obyczajem innych miast dla kupców towarów obcych przeznaczony, później Schmetterhaus (*Szmatruz*) nazwany, gdzie wszakże już w 1542 roku były tylko sklepy miejscowych przemysłowców"[142]. Niezwykle istotna jest inna zapiska z 1391 roku, wzmianka o sklepie sukiennym drugim od Postrzygalni (*camerae pannorum secundo a rasorio*)[143]. Rok później, pisząc o ławie chlebnej, podano jej położenie względem Sukiennic (*scampnum suum panis, secundum ab acie, transeundo a pannitheca a dextris, eundo inter scampna panis a sinistris*)[144]. Rok 1392 obfitował w zapiski związane z Sukiennicami, znane już badaczom w XIX wieku. Odnotowano wówczas wydatki na zapłatę magistrowi Marcinowi Lindintolde za prace przy kamerach sukiennych, w tym w Postrzygalni; mistrzowi zapłacono za portal (*hostium*), otrzymał on też zapłatę za postawienie muru ceglanego w sklepie sukiennym (materiał pozwala przypuszczać, że chodzi tu o górną kondygnację sklepu sukiennego) oraz za budowę sklepienia w sklepie i Postrzygalni[145]. Wspomniano też o drzwiach żelaznych „drugiej" Postrzygalni (*Item ad secundum rosarium fasuldo ½ sexag pro hostio ferreo*)[146]. Do tego samego zakresu prac niewątpliwie odnosi się uwaga Łuszczkiewicza o wzmiankach w rachunkach miejskich dotyczących zasklepiania „komór"[147]. Nie wiemy, jaką formę sklepień stosowano w średniowieczu w sklepach sukiennych i postrzygalniach. Jak wynika z późniejszych zapisek, niektóre ze sklepów nakryte były stropami z drewnianych belek (zob. niżej). Prace przy jednej z postrzygalni kontynuowano w 1393 roku[148]. Dalsze wydatki na prace w kamerach sukienniczych sięgają 1404 roku[149]. Wróćmy jednak do końcowych lat XIV wieku. Bardzo wymowna jest wzmianka z 1394 roku dotycząca czterech ław chlebnych, przedstawionych w kontekście zespołu zabudowy złożonego z czterech ćwiartek rozdzielonych ulicą wewnętrzną na osi podłużnej i pośrodku przejściem poprzecznym (krzyżem) – przedłużeniem analogicznej komunikacji Sukiennic i Kramów Bogatych[150]. Przemysław Tyszka interpretując tę zapiskę, zwrócił uwagę na użycie terminu kwartał (np. *in alio quartali*[151]), który należy rozumieć dosłownie jako ćwiartkę. Przypomnijmy, że wzorcowy system ćwiartkowy zastosowano w murowanych kamerach kazimierzowskich, a i domniemane pierwotne (drewniane) składy sukienne oraz pozostała zabudowa handlowa po obu ich stronach prawdopodobnie założone były w podobnym układzie[152]. Według ostatnich badań archeologicznych i architektonicznych mniej więcej w czasie rozbudowy Sukiennic, pod koniec XIV wieku, powstał monumentalny zespół Kramów Bogatych, złożony również z czterech ćwiartek, rozdzielonych ulicą wewnętrzną i oczywiście krzyżem założonym nadal na przedłużeniu poprzecznej ulicy Sukiennic. Wyburzono w tym celu wschodni ciąg najstarszych Kramów Bolesławowych, a mury budowli dostawionych do nich od wschodu w znacznej części zaadaptowano w obrębie nowych kramów. Przejdźmy jednak do problematyki Sukiennic. Z badań architektonicznych wynika niezbicie stratygrafia ich murów. Jak już wspomniano, na murze fundamentowym, dostawionym od północy do narożników obu północnych ćwiartek (w świetle ulicy wewnętrznej), spoczywają arkady podwójnej bramy do hali. Niewątpliwie to samo występuje od południa. Wszystkie mury działowe wewnątrz piwnic pod kramami są dostawione do dłuższych murów ćwiartek i płycej od nich fundowane, a na tych podziałach wsparte są szkarpy gotyckiej hali, związane z jej dłuższymi murami. Stąd wynika prosty wniosek: jeżeli w 1390 roku pracowano przy dachu hali, to do tego czasu musiano zbudować wszystkie murowane podziały w kamerach sukiennych.

Koniec wieku XIV to dolna granica datowania podpiwniczania sklepów, wtórnego w stosunku do murów obwodowych poszczególnych ćwiartek. Znacznie późniejsze zapiski (zob. niżej) mówią o niektórych piwnicach nakrytych drewnianymi stropami jeszcze w XVIII wieku. Jak wiemy, niektóre z kamer przesklepiono już pod koniec XIV wieku, natomiast wszystkie przebadane sklepienia piwnic są późniejsze (nowożytne)[153].

Z powyższych odkryć wynika, że teza Łuszczkiewicza o zasadniczym znaczeniu „fazy Lindintoldego" potwierdza się w całej rozciągłości. Opiszmy to własnymi słowami: scalono wówczas dotychczas odrębne ćwiartki założenia w jeden gmach, łącząc je nadbudowaną górną kondygnacją hali oraz parzystymi, ostrołukowymi bramami od północy i południa, nad którymi wzniesiono krótsze ściany gmachu i trójkątne szczyty. Zresztą taką właśnie wizję Sukiennic gotyckich około 1400 roku przedstawił graficznie Stefan Świszczowski[154].

[140] *Najstarsze księgi*…, cz. 2, poz. 29, s. 295 (objaśnienie na s. 296).

[141] Zob.: Czerner R.: *Zabudowy rynków*…, s. 13.

[142] Szujski J.: Kraków…, s. L.

[143] *Księgi ławnicze*…, nr 1336.

[144] *Ibidem*, nr 1419.

[145] *Najstarsze księgi*…, cz. 2, poz. 7, 8, s. 298 (objaśnienie na s. 299); Sudacka A.: *Wyniki*…, s. 86.

[146] *Najstarsze księgi* …, cz. 2, poz. 33, s. 300.

[147] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…, s. 20.

[148] *Źródła do dziejów zabudowy związanej z handlem we wschodniej części Rynku Głównego w Krakowie (XIV–XIX w.). Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie*. Wyd. K. Follprecht, K. Jelonek-Litewka. Kraków 2007, nr 152, s. 84; *Najstarsze księgi*… Cz. 2, poz. 27, s. 304.

[149] *Najstarsze księgi*…, cz. 2, poz. 26, s. 316; poz. 9, s. 319; poz. 60, s. 331; poz. 57, s. 334; poz. 57, s. 337; poz. 9, s. 319; poz. 60, s. 331; poz. 57, s. 334; poz. 57, s. 337.

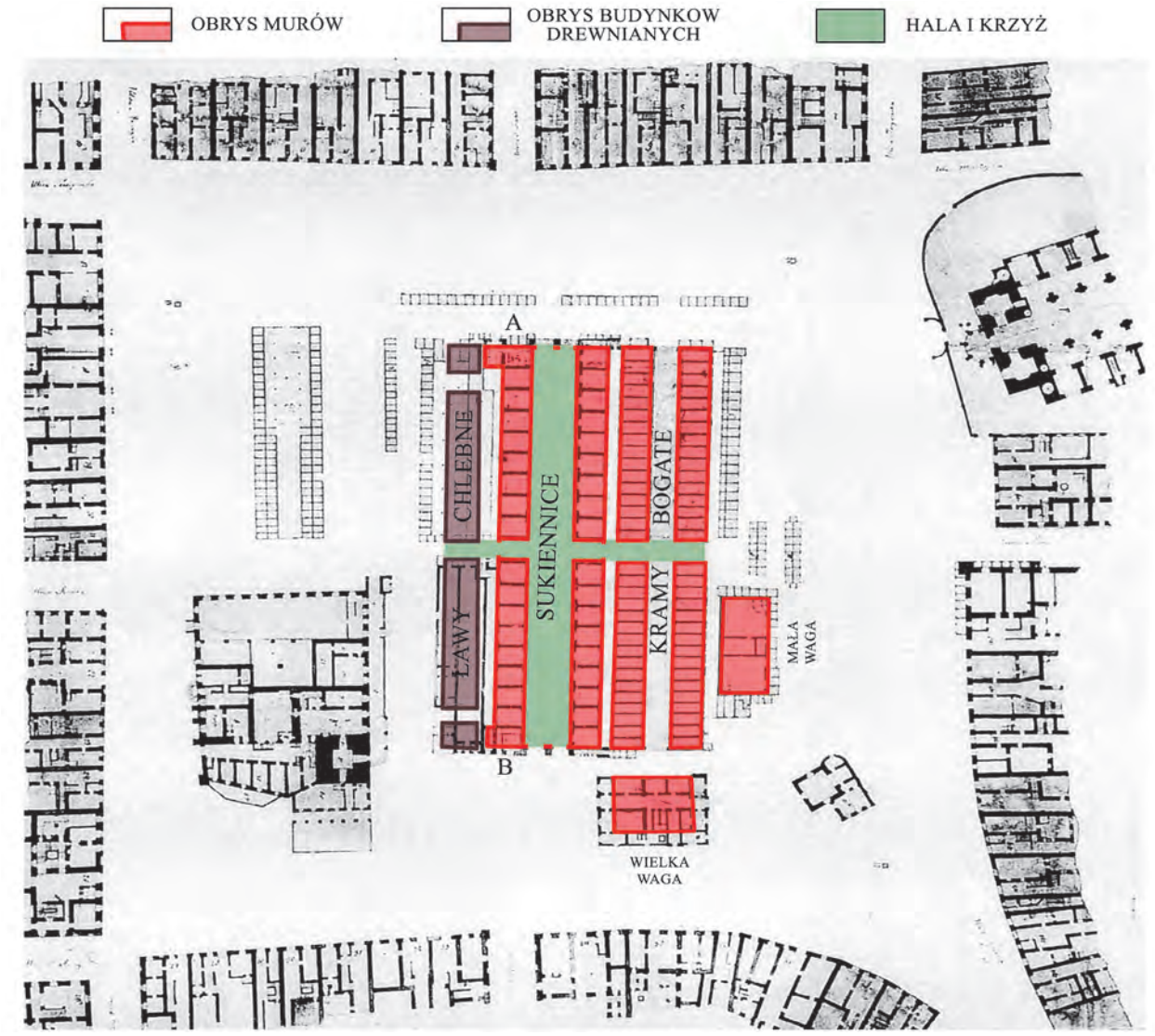
[150] *Księgi ławnicze*…, nr 1841.

[151] Tyszka P.: *Obraz przestrzeni*…, s. 104, 105.

[152] Na kwartały zwróciła też uwagę Aldona Sudacka. Sudacka A.: *Wyniki*…, s. 90.

[153] Badania Waldemara Niewaldy.

[154] Świszczowski S.: *Sukiennice*…, ryc. 141.

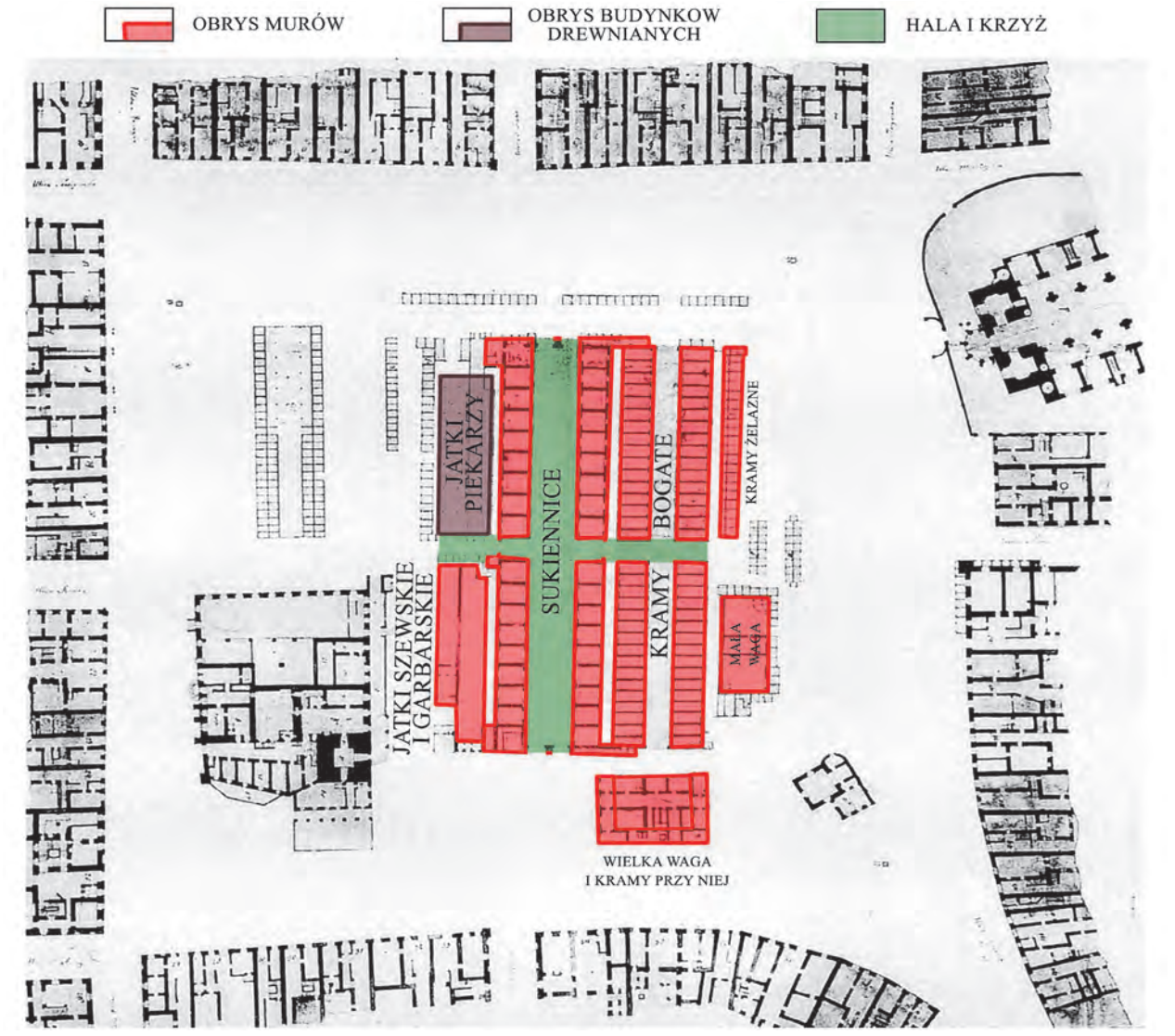

Sukiennice z końca XIV i XV w.; oprac. A. Górecki na podkładzie planu D. Pucka z 1787 r.

Funkcjonowanie gotyckich Sukiennic przed przebudową po 1555 roku

Prawdopodobnie jeszcze przed pożarem w 1555 roku i renesansową przebudową Sukiennic (zob. niżej) wszystkie sklepy były podpiwniczone, o ile nie nastąpiło to od razu na przełomie XIV i XV wieku. Trudno ustalić, czy była to akcja wspólna, czy też indywidualne działania właścicieli poszczególnych kamer sukiennych, rozłożone w czasie. Nowożytne sklepienia piwnic mogły powstać zarówno przed, jak i po 1555 roku. Sukiennice pomiędzy 1400 a 1500 rokiem w kontekście opisu położenia sklepów omówił Przemysław Tyszka[155]. W miejskim wilkierzu z 1432 roku lakonicznie opisano strukturę Sukiennic, wymieniając *kawffhaws* (*kaufhaus*) i kamery sukienne[156]. W swojej rozwiniętej, gotyckiej formie Sukiennice przetrwały nieco mniej więcej 150 lat. W *Kodeksie dyplomatycznym miasta Krakowa* zebrano sporo zapisek z tego okresu (1421–1542). Obok wzmianek o „kamerach" w zapiskach wielokrotnie występują postrzygalnie[157]. Szczególnie istotne jest potwierdzenie ich lokalizacji. Postrzygalnia północna (od ulicy św. Jana) występuje zawsze w sąsiedztwie targu kurzego, począwszy od zapiski z 1437 roku (*Schergasem of dem Huenermarcte*, razem z prasowalnią sukna)[158]. W 1438 roku położenie Postrzygalni opisano również w stosunku do jednego ze sklepów sukiennych: *camera pannorum in acie versus forum pullorum ex opposito pannitondii ad manum dexteram*[159]. Natomiast w 1443 roku wspomniano kramy z zespołu Kramów Bogatych, znajdujące się w pobliżu targu kurzego[160]. W 1444 roku Postrzy-

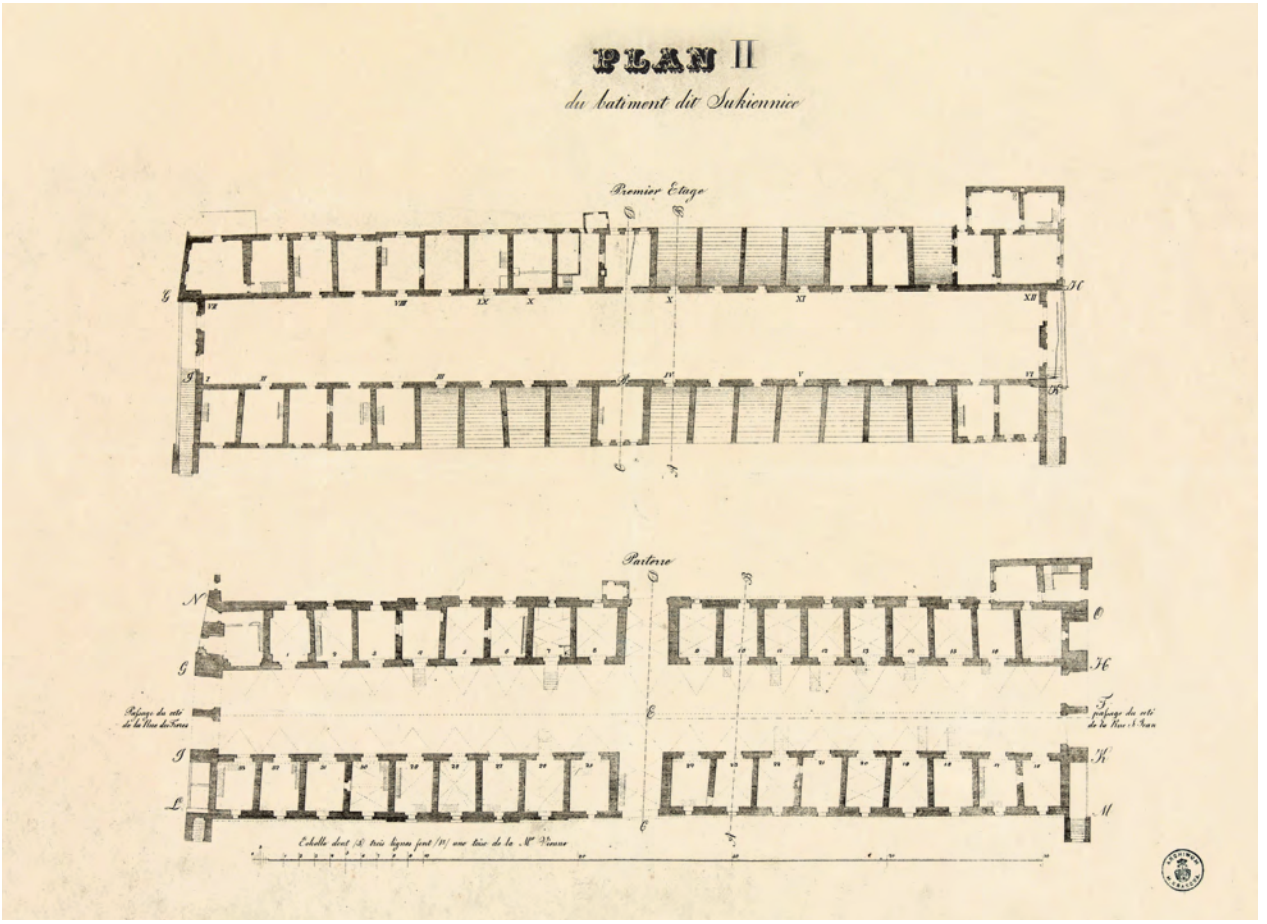
[155] Tyszka P.: *Obraz przestrzeni*…, s. 108–130.
[156] KDK, T. 7. Kraków 1882, cz. 2–4, nr CCCIX, s. 416.
[157] Ibidem, nr CCCIX, s. 417; nr DIII, s. 655; nr DIV, s. 656; nr DV, s. 656; nr DVIII, s. 658; nr DXI, s. 658; nr DXIII, s. 659; nr DXXVII, s. 667; nr DXXVIII, s. 667; nr DXXXIX, s. 667; nr DXL, s. 674; nr DXLIV, s. 676; nr DXLV, s. 677; nr DLVIII, s. 683; nr DLXII, s. 685; nr DLXIII, s. 685; nr DLXVIII, s. 688; nr DLXX, s. 689; nr DLXXIII, s. 691; nr DLXXVII, s. 694; nr DLXXXVI, s. 699; nr DLXXXIX, s. 700; nr DXCIV, s. 702; nr DCII, s. 707; nr DCIX, s. 710, 711; nr DCXV, s. 714; nr DCXIX, s. 718; *Liber omnium prouentuum*… 1542, s. 736, 737.
[158] Ibidem, nr DXXVII.
[159] Tomkowicz S.: *Ulice i place*…, s. 18.
[160] KDK, cz. 2–4, nr 539.

Sukiennice po odbudowie „renesansowej" po pożarze w 1555 r.; oprac. A. Górecki na podkładzie planu D. Pucka z 1787 r.

galnię północną wymieniono wraz z prasowalnią sukna[161]. Położenie Postrzygalni południowej w większości zapisek określono w kontekście ulicy Brackiej (*Brudergasse*). Zapiski takie powstały w latach: 1421[162], 1423[163], 1428[164], 1429[165]. Dopiero w 1462 roku podano bliskość targu węglowego (*pannitondium versus forum carbonum*)[166]. Bardzo wymowna jest zapiska z 1465 roku: *In et super pannirasorio nostrio Cracoviensi alias na postrzigadlni in Circulo Cracoviensi versus plateam fratrum sito* itd.[167]. W latach późniejszych potwierdzona jest wielokrotnie darowizna części kamer sukiennych z 1358 roku, uczyniona na rzecz miasta przez króla Kazimierza Wielkiego. W 1500 roku odnotowano pięć sklepów sukiennych miejskich oraz sześć płacących miastu czynsz ziemny, a także obie postrzygalnie[168]. Taki sam stan posiadania miasta występuje w latach późniejszych, a ciągłość spisów własności miejskiej w Sukiennicach utrzymana jest od 1517 roku[169]. Być może jednym z ostatnich poważniejszych działań przy gotyckich Sukiennicach były wzmiankowane w roku 1537 wykopy przy fundamentach Postrzygalni[170]. Bardzo ważną informację podano w 1553 roku: wzmiankowano mieszkanie czy też nawet „dom" postrzygacza w jednej z postrzygalni, co chyba potwierdza większy

[161] Ibidem, nr DXLIV, nr DXLV; Tomkowicz S.: *Ulice i place*…, s. 26.
[162] KDK, cz. 2–4, nr DIII.
[163] Ibidem, nr DVII, s. 656; nr DVIII.
[164] Ibidem, nr DXI.
[165] Ibidem, nr DXIII.
[166] Tomkowicz S.: *Ulice i place*…, s. 25.
[167] KDK, cz. 2–4, nr DLXXVII.
[168] APKr, Teki Grabowskiego, sygn. E 44. *Census civitatis* wcielony w Teki Grabowskiego, s. 3–5, wydany drukiem jako: Heydeke J.: *Census civitatis conscripti. Spis dochodów miasta Krakowa z 1500 roku*. Wyd. M. Starzyński. Cracovienses Fontes Minores. T. 2. Kraków 2009, s. 6–8.
[169] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1598. Skrócone odpisy w: *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795)*. Wyd. F. Piekosiński. Acta historica res gestas Poloniae illustrantia. T. 8. Kraków 1885, t. 1. (1507–1586), z. 2, s. 949 i nn.
[170] Sudacka A.: *Wyniki*…, s. 87.

Inwentaryzacja Sukiennic z połowy XIX w. (przed przebudową T. Prylińskiego), rzut parteru i piętra; fot. M. Multarzyńska-Janikowska; w zbiorach Archiwum Państwowego w Krakowie, sygn. ABM, Plany Architektoniczne, Sukiennice 3/1

gabaryt tego budynku w stosunku do zwykłych kamer (wydatek *pro imbrice ad domum pannitonsoris longitudinis 40 ulnarum*)[171]. Nie jest wystarczająco potwierdzona teza Łuszczkiewicza, podtrzymana przez późniejszych badaczy, o próbie przedzielenia stropem gotyckiej hali Sukiennic jeszcze w pierwszej połowie XVI wieku[172].

Renesansowa przebudowa Sukiennic i ich funkcjonowanie do końca XVIII wieku

Sukiennice nowożytne to nadal gmach gotycki, do którego dodano renesansową attykę i monumentalne schody od północy i południa z malowniczymi wieżyczkami i gankami na podwójnych arkadach – w gruncie rzeczy były to schody do przeniesionego tu Smatruza, czyli do górnej hali ze stanowiskami handlowymi pomniejszych przekupniów. Poza urządzeniem Smatruza nie uległa po przebudowie zmianie liczba sklepów i Postrzygalni, nieznacznie też zmieniły się w wiekach nowożytnych stosunki własnościowe. Przybyły pomieszczenia nad krzyżem, o czym niżej. Przebudowa renesansowa nastąpiła po pożarze w 1555 roku, a odbudowa gmachu przebiegała do 1559 roku[173]. Łuszczkiewicz twierdził, że zniszczeniu uległa głównie hala, a sklepy przetrwały[174]. Od strony północnej i południowej odkryto ostatnio fundamenty filarów renesansowych loggii. W wykopie północnym, przeprowadzonym w znacznie szerszym zakresie od południowego, potwierdzono wtórne dostawienie filarów do fundamentu gotyckich Sukiennic. Pożar wciąż drewnianych jatek szewskich w 1589 roku zniszczył Postrzygalnię południową, którą niezwłocznie odbudowano[175]. Pod koniec XVI wieku znacznie zmieniono układ budowli handlowych po zachodniej stronie Sukiennic, budując murowane Jatki Szewskie i garbarskie przy ich południowo-zachodniej ćwiartce[176]. Przy ćwiartce północno-zachodniej powstał w tym czasie nowy zespół stanowisk piekarskich (nadal drewnianych)[177]. W Sukiennicach był to czas przebudowy obu postrzygalni

[171] *Źródła*…, nr 161, s. 85.

[172] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…, s. 20; Komorowski W., Sudacka A.: *Rynek Główny*…, s. 64; Sudacka A.: *Wyniki*…, s. 86.

[173] Komorowski W., Sudacka A.: *Rynek Główny*…, s. 64; Sudacka A.: *Wyniki*…, s. 86.

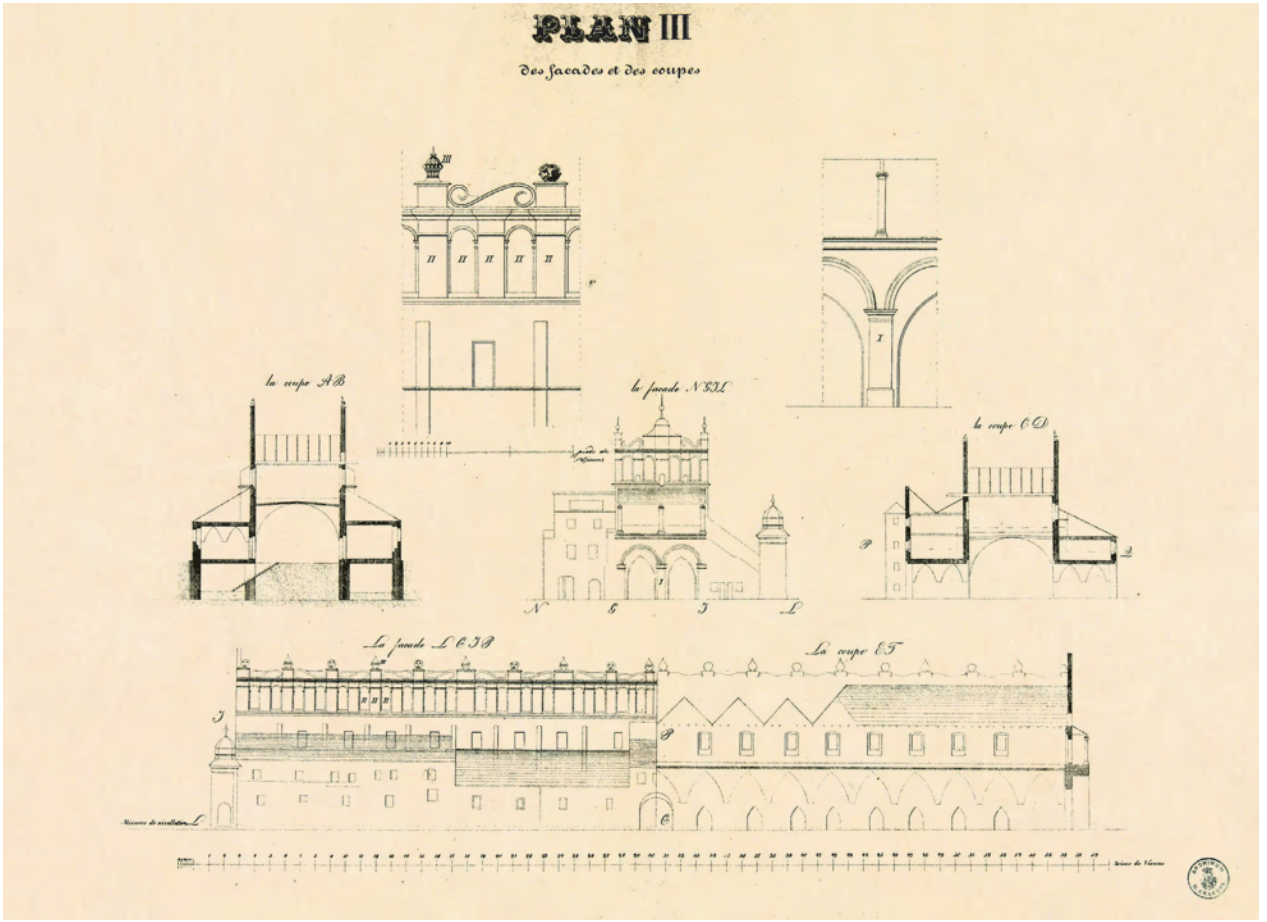
[174] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…, s. 21.

[175] Komorowski W., Sudacka A.: *Rynek Główny*…, s. 65.

[176] Świszczowski S.: *Sukiennice*…, s. 306.

[177] Tomkowicz S.: *Przyczynki do historii kultury Krakowa w pierwszej połowie XVII wieku*. Lwów 1912, s. 12.

[178] *Źródła*…, nr 167, s. 86–89; nr 168, s. 89–91.

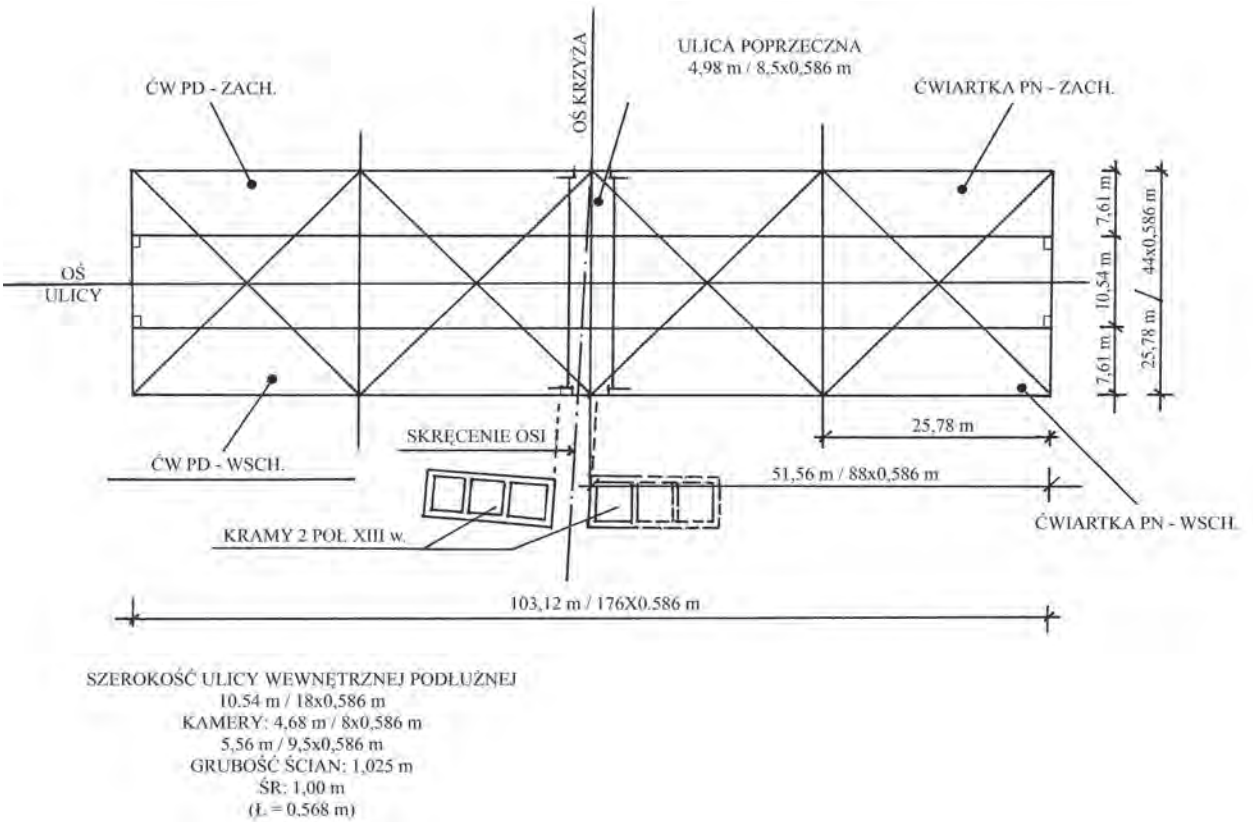

Inwentaryzacja Sukiennic z połowy XIX w. (przed przebudową T. Prylińskiego), przekroje, elewacje i detal; fot. M. Multarzyńska-Janikowska; w zbiorach Archiwum Państwowego w Krakowie, sygn. ABM, Plany Architektoniczne, Sukiennice 3/2

na dwupiętrowe kamienice[178]. W latach 1599–1611 oraz w 1641 roku zbudowano nad krzyżem Sukiennic, od zachodu, kamieniczkę zwaną później Langierówką[179]. W tym samym czasie (1613 rok) do miasta należało „mieszkanie nad krzyżem", znajdujące się od strony wschodniej[180]. Piętro to przedstawia plan z około połowy XIX wieku. Przypomnijmy, że istnienie krzyża od samych początków zabudowy handlowej Rynku Wielkiej Lokacji potwierdziły ostatnie odkrycia w obrębie najstarszych kramów oraz Kramów Bogatych[181]. Raczej mylił się Łuszczkiewicz pisząc, że „rajca miasta Joachim Ciepielowski własnym kosztem urządził przechód poprzeczny przez środek długości gmachu, poświęcając tu dwa sklepy. Ułatwiło to komunikację z Siennej ku Szewskiej ulicy, a nazwano to przejście krzyżem"[182]. Jest to pogląd nieprecyzyjny, bowiem Ciepielowski usunął zapewne dwa swoje kramiki, których wiele znajdowało się wówczas w krzyżu – stanowiska sprzedaży w krzyżu odnotowane były już w latach 1517–1518[183]. Pewne zmiany zaszły w stanie własności miejskiej, która powiększyła się. W 1623 roku miejskich sklepów było już sześć, natomiast sklepów płacących miastu podatek ziemski siedem[184]. W 1641 roku „sklepy w Sukiennicach własne miejskie" w liczbie sześciu oraz „w Sukiennicach sklepy, które ziemny czynsz płacą" także w liczbie sześciu[185]. W 1658 roku odnotowano po siedem takich sklepów[186].

Pierwsze pełniejsze spisy sklepów powstały dopiero w XVIII wieku. Niedatowany, XVIII-wieczny spis sklepów sukiennych podaje: 19 sklepów płaciło czynsz „do wielkorządów", poza tym dochody z 12 sklepów należały do miasta – z pięciu pełne, a z siedmiu czynsz ziemny, „podług przywileju" króla Kazimierza z 1358 roku „i lustracji 1664". Poza tym trzy sklepy sukienne były zwolnione z płacenia czynszów. Razem 34 sklepy – do pełnego rachunku (36 sklepów) brakuje jeszcze obu postrzygalni, o których w spisie nie wspomniano[187]. W rewizji z 1765 roku opisano całe Sukiennice: „sklepienie wielkie" w hali, mury magistralne (wschodni i zachodni) „w Rynek częścią nachylone". Podano wymiary gmachu: 50 łokci x 185 łokci i wysokość „nad dachy" (bo mierzono z attyką) 40 łokci. Sklepy liczono bez Postrzygalni, „w których Sukiennicach znajduje się sklepów nº 34 przy murach bocznych, które sklepy ciągną się przez

[179] Komorowski W., Sudacka A.: *Rynek Główny*…, s. 91; Sudacka A.: *Wyniki*…, s. 86.
[180] APKr, Teki Grabowskiego, sygn. E 15, s. 42.
[181] Analogiczny pogląd przedstawiła także Aldona Sudacka. Sudacka A.: *Wyniki*…, s. 79.
[182] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…, s. 26, 27.
[183] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1598.
[184] Ibidem, sygn. 1714.
[185] Ibidem, sygn. 1856, s. 66–69, 86–87.
[186] Ibidem, sygn. 1866.
[187] Ibidem, sygn. 1544, s. 119.

Sukiennice – analiza rozplanowania kazimierzowskich kamer sukiennych; badania i rysunek W. Niewalda; oprac. graficzne A. Górecki

dół i piętro pierwsze”[188]. Podkreślono zły stan techniczny gmachu, którego mury (do wysokości parteru[189]) zbudowane były z kamienia. Dalej opisano postrzygalnie: „dwie bokiem tych Sukiennic stojące albo raczej kamieniczki”[190]. W 1774 roku spisano wszystkie sklepy, w liczbie 36, a przy tym wykaz czynszów z nich płaconych[191]. „Naprzód idąc od ulicy Ś. Jana tyłem do Bogatych Kramów” (czyli wschodni rząd sklepów sukiennych począwszy od północy):

1. Sklep miejski (prawem dziedzicznym) płacił miastu
2. Sklep miejski (prawem dziedzicznym) płacił miastu
3. Sklep Józefa Hallera, czynsz płacony „na zamek”
4. Sklep Wojciecha Bajera, „czynsz z niego do miasta”
5. Sklep sukcesorów Hinczowskich [„pana Hincza”], „na zamek”
6. Sklep sukcesorów Bajerowskich [Macieja Bajera], „na zamek”
7. Sklep sukcesorów Bajerowskich [Michała Bajera], „do miasta”
8. Sklep sukcesorów Bajerowskich [Michała Bajera], „na zamek”
9. Sklep sukcesorów Bajerowskich [Michała Bajera], „na zamek” (był to sklep przy krzyżu)
10. Sklep „przy krzyżu JMP Ulbrychta”, „do miasta”
11. Sklep wojewodziny inowrocławskiej [kasztelana inowrocławskiego], „na zamek”
12. Sklep miejski, „czynsz *quondam* do kościoła. *Libera*” (czyli zwolniony z czynszu)
13. Sklep Awedykowski [Awedykowej], „na zamek”
14. Sklep Fuchsa, „na zamek”
15. Sklep miejski, „do miasta”
16. Sklep akademicki, „na zamek”
17. Sklep Fuchsa, „do miasta”
18. Sklep „sukcesorów Hallerowskich narożni”, „do miasta”.

„Z drugiej strony idąc od Brackiej ulicy tyłem od szewskich i piekarskich jatek” (czyli zachodni rząd sklepów sukiennych począwszy od południa):

1. Sklep miejski, prawem dziedzicznym, „do miasta” (była to Postrzygalnia południowa) [zwolniona]
2. Sklep miejski, zapewne prawem dziedzicznym, czynsz „do miasta”
3. Sklep kiedyś Karlowski, teraz pani Fontani [pani Ekielskiej], zwolniony
4. Sklep Fuchsa, „na zamek”
5. Sklep sukcesorów Hallerowskich [Balcera Hellera], „na zamek”
6. Sukcesorów Hallerowskich [Balcera Hellera], „na zamek”
7. Sklep Fuchsa, „na zamek”
8. Sklep Kikulinusa, „na zamek”
9. Sklep Kikulinusa, zwolniony (był to sklep przy krzyżu)
10. Narożny (przy krzyżu) sklep Giepperta, zwolniony
11. Sklep Giepperta, „na zamek”
12. Sklep Piniociowski [Awedyka], „na zamek”

[188] Inne zapiski nowożytne, dotyczące sklepów, wskazują, że nie wszystkie z nich miały piętra (zob. niżej).

[189] Uściślenie autorów artykułu.

[190] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1390, s. 120 (częściowo drukowane w: *Źródła*…, nr 172, s. 92).

[191] Ibidem, sygn. 1544, s. 481–483, dopiski w nawiasach kwadratowych według: APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 3147, s. 167.

Korytarz pod zachodnim podcieniem Sukiennic, założony przez T. Prylińskiego, mniej więcej odpowiadający uliczce pomiędzy Sukiennicami a stanowiskami piekarzy. Po prawej widoczny jest zachodni mur magistralny północno-zachodniej ćwiartki kamer sukiennych z wtórnie przebitymi i obmurowanymi (XIX w.) otworami wejściowymi do piwnic pod sklepami; po lewej XIX-wieczny fundament podcienia; fot. B. Woch, 22 października 2010 r.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

13. Sklep Józefa Hallera, „na zamek"
14. Sklep miejski, „na zamek"
15. Sklep miejski, „na zamek"
16. Sklep miejski prawem dziedzicznym, „do miasta"
17. Sklep miejski, zapewne prawem dziedzicznym, „do miasta"
18. Sklep miejski, prawem dziedzicznym (była to Postrzygalnia północna).

W 1787 roku powstał szczegółowy plan zabudowy Rynku, ukazujący m.in. rzut przyziemia Sukiennic z 36 opisanymi powyżej sklepami (w tym dwoma w postrzygalniach)[192].

Hala i sklepy sukienne w ciągu wieków

Hala Sukiennic

Niewątpliwie późniejsza od sklepów, powstała w miejscu ulicy rozdzielającej te ostatnie, a istniejącej od samego początku, aczkolwiek w zmiennym kształcie. Układ ten potwierdzają zapiski, począwszy od 1316 roku[193]. Z kolei zapiski z końca wieku XIV o *pannithecae* potwierdzają pośrednio istnienie hali, a jej nawierzchni dotyczą wzmianki o układaniu bruku w Sukiennicach (*pavimenta*). Relacje pomiędzy halą i sklepami sukiennymi były takie same jak we wcześniejszym założeniu z ulicą. Dość wysokie położenie progów w wejściach z hali do sklepów (wszędzie kamienne portale), przypisanie poszczególnym sklepom przyległych części hali oraz wejścia z niej do piwnic pod tymiż sklepami, potwierdzają źródła z XVII i XVIII wieku. O sposobie zagospodarowania części hali w pobliżu sklepu informuje zapiska z 1643 roku: rewizja „placu przy rogu sukiennice z dawna Ludwikowskiej nazwanej" – rozstrzygano sprawę zajęcia miejsca „publicznego" przez szafkę i skrzynię przynależne do wymienionego sklepu[194]. W 1713 roku opisano trzy sklepy sukienne pozostałe po nieboszczyku Zaleskim[195], były to sklepy znajdujące się obok siebie w południowo-zachodniej ćwiartce Sukiennic (świadczy o tym sąsiedztwo Jatek Szewskich). Pierwszy sklep: wejście „w odrzwiach kamiennych [z hali] po dwóch wschodach", przed wejściem „posadzka kamienna w kwadrat". Drugi sklep: „przed nim posadzka w trzy szychty", schody i odrzwia kamienne w wejściu z hali. Trzeci sklep: odrzwia i schody (dwa stopnie) z hali, a w niej przed sklepem podest z posadzki kamiennej (8 łokci x 5,5 łokcia).

W 1737 roku powstała rewizja pierwszego od południa sklepu w rzędzie wschodnim, pozostałego po nieboszczce „pani Soldadyniej", żonie krakowskiego rajcy[196]. Obecnie

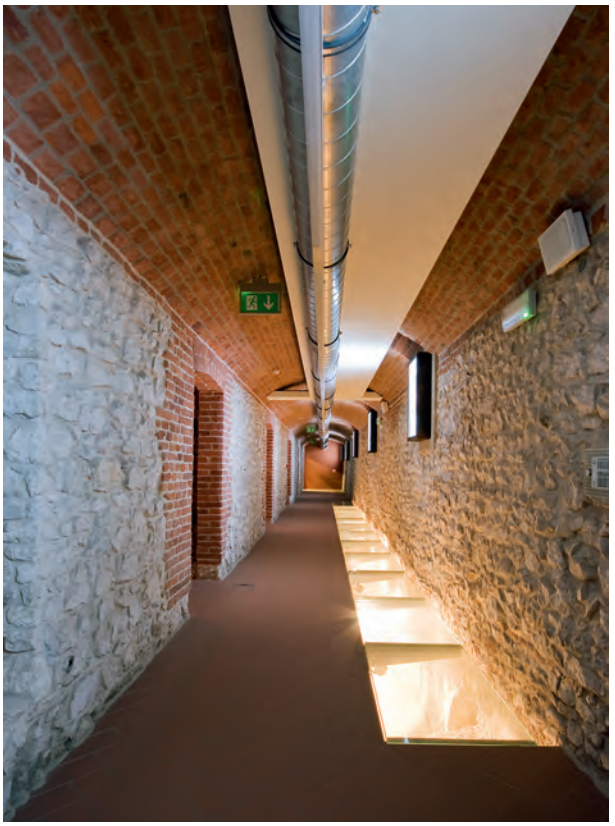
[192] Plan autorstwa Dominika Pucka z 1787 r. Tomkowicz S.: *Plan Rynku krakowskiego z roku 1787*. „Rocznik Krakowski" 1907, t. 9, s. 177–185.

[193] *Najstarsze księgi*…, cz. 1, nr 362, s. 39.

[194] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1379, s. 165.

[195] Ibidem, sygn. 1384, s. 254; także: sygn. 1408, s. 93, 94.

[196] Ibidem, sygn. 1409, s. 1.

Korytarz pod wschodnim podcieniem Sukiennic, założony przez T. Prylińskiego w miejsce uliczki pomiędzy Sukiennicami a Kramami Bogatymi. Po lewej widoczny jest wschodni mur magistralny północno-wschodniej ćwiartki kamer sukiennych z wtórnie przebitymi i obmurowanymi (XIX w.) otworami wejściowymi do piwnic pod sklepami; po prawej fundament Kramów Bogatych; fot. B. Woch, 22 października 2010 r.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

jest tu południowe przejście poprzeczne z czasów przebudowy Tomasza Prylińskiego w drugiej połowie XIX wieku. Do piwnicy pod sklepem chodzono z hali Sukiennic; z piwnicy tego sklepu wychodzono jeszcze „ku Wielkiej Wadze", a więc na południe, pod schodami na Smatruz nad halą. Wejścia do piwnic z hali, szachtem (szybem zejścia) dostępnym przez drzwi założone w poziomie nawierzchni, występują także w późniejszych zapiskach. W 1745 roku do piwnicy pod jednym ze sklepów miejskich chodzono z hali[197]. Stosunkowo bogaty w szczegóły jest opis z 1752 roku sklepu miejskiego (wcześniej Franciszka Soldadiniego, rajcy krakowskiego). Sklep opisano jako drugi po Syndykówce w zachodnim ciągu kamer, idąc od północy (ćwiartka północno-zachodnia). Do piwnicy pod sklepem wchodzono z hali. Na podstawie opisu pośrednio można sobie wyobrazić „elewację" sklepu od strony hali – glif wnęki wejścia do sklepu, „po lewej ręce (…) nie stoi na swoim fundamencie tylko na odrzwiach piwnicznych"[198]. Także w 1752 roku spisano rewizję sklepu „Pinociowskie *dicta*". Chodzono do niego z hali („odrzwia kamienne stare dobre […] drzwi żelazne stare"). Wejście do piwnicy prowadziło przez drzwi „połogie" (czyli poziomo osadzone w nawierzchni), zapewne z hali Sukiennic, dalej były, w murze magistralnym, „drugie drzwi stare w odrzwiach kamiennych"[199]. W 1763 roku powstał opis sklepu w ćwiartce południowo-zachodniej, drugiego od krzyża. Do piwnicy „wchód sprzed sklepu, drzwi połogiem w odrzwiach drewnianych, wschody drewniane, policzki [boczne ściany zejścia] murowane, dalej wchodząc do piwnicy odrzwia drewniane"[200].

Również w 1763 roku opisano trzy sklepy pozostałe po Balcerze Halerze. Pierwszy sklep był narożny (rząd wschodni), a przed nim, w hali, znajdowała się stara posadzka z piaskowca „do połowy Sukiennic ciągnąca się", w wejściu do sklepu „dwa gradusy kamienne" i „odrzwia kamienne stare". Do piwnicy chodzono, zapewne z hali, przez nowe kamienne odrzwia. Drugi sklep był czwarty od południa w południowo-zachodniej ćwiartce („tyłem ku Jatkom Szewskim"); w wejściu z hali jeden stopień kamienny i stare kamienne odrzwia. Piwnica dostępna chyba z hali, wspomniany w opisie „kroniec drewniany" (czyli poziome obramienie z belek, lub pojedyncza belka) mógł należeć do „połogiego" wejścia. Przed trzecim sklepem (ćwiartka jak wyżej) ułożona była w hali podłoga z desek[201]. W 1776 roku odbyto rewizję czterech sklepów Samuela Foxa (kolejno nr 17, 7, 14, 4 – numeracja z epoki, por. wyżej: 1774 rok). Sklep nr 17: pod godłem „Jelenia całego", przed sklepem „posadzka z kamienia szarego i gradus kamienny". Sklep nr 7: przed wejściem z hali posadzka i „dwa gradusy kamienne". Sklep nr 14: „facjata", czyli mur od hali Sukiennic obity był „tabulatorami malowanemi" (drewnianą boazerią lub płótnem), a „przed sklepem podłoga z desek [i] dwa gradusy". Sklep nr 4: nad wejściem, od wnętrza hali, osadzona była płócienna „tabulatura", a przed wejściem do sklepu stara kamienna posadzka i „3 wschody kamienne"[202]. W 1778 roku zrewidowano sklep nr 4 w rzędzie wschodnim, należący do Wojciecha Bajera dziedzicznego wójta krakowskiego: „przed progiem gradus drewniany, przed sklepem podłoga z desek stara". Do piwnicy chodzono przez drzwi „połogie" („kroniec drewniany stary") [203]. W rewizji niezidentyfikowanego sklepu z 1781 roku opisano typowe wejście do jego piwnicy, szachtem pogrążonym w nawierzchni hali („idąc do piwnice odrzwia drzewiane połogo dane")[204]. W rewizji sklepu nr 16 (w rzędzie wschodnim) z 1787 roku w wejściu z hali do piwnicy były „odrzwia stare połogo dane"[205]. Dużo informacji zawarto w rewizji z 1788 roku sklepu dawniej Zaleskich, „teraz" trzech sukcesorów Aleksandra Andrzeja Kikulinusa. Sklep ten znajdował się w ćwiartce południowo-zachodniej. Odnotowano: „przed drzwiami gradusów dwa kamiennych naprawianych". Dokładnie opisano wejście z hali do piwnicy: „Pod tym sklepem piwnica, do której wchód sprzed sklepu, drzwi połogo dane w krońcu drewnianym" (w tym

[197] Ibidem, sygn. 1386, s. 332, 333.
[198] Ibidem, sygn. 1387, s. 212, 213.
[199] Ibidem, s. 264, 265.
[200] Ibidem, sygn. 1390, s. 49, 50.
[201] Ibidem, sygn. 1410, s. 63, 65.
[202] Ibidem, sygn. 1393, s. 188–191.
[203] Ibidem, sygn. 1394, s. 100–102.
[204] Ibidem, sygn. 1410, s. 223, 224.
[205] Ibidem, sygn. 1408, s. 489, 490.

Piwnica pod sklepem sukiennym, obok Postrzygalni północnej (ćwiartka północno-zachodnia), widok w kierunku wschodnim – sklepienie i wątki muru w głębi powstały w kolejnych nowożytnych przebudowach; po prawej, w głębi, widoczny jest kamienny wątek muru działowego zbudowanego w fazie przebudowy kamer sukiennych na Sukiennice (koniec XIV w.); fot. B. Woch, 22 października 2010 r.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

przypadku w drewnianym obramieniu, w którym osadzone były drzwi), następnie „schody drewniane, policzki murowane, dalej wchodząc do piwnice odrzwia drewniane”[206].

Sklepy sukienne

Można przypuszczać, że sklepy (czyli pomieszczenia sklepione) epoki nowożytnej były na ogół takie same, jak średniowieczne kamery z fazy rozwiniętych Sukiennic po 1390 roku. Sąd ten uzasadnia stan sklepów odnotowany w zapiskach nowożytnych. Zachowane opisy sklepów z XVII i XVIII wieku informują o kamerach często sklepionych lub nakrytych stropami z drewnianych belek[207]. Nie zawsze wzmiankowane są piwnice, aczkolwiek sądzimy, że wszystkie sklepy zostały podpiwniczone przed 1555 rokiem. W epoce nowożytnej potwierdzenie podpiwniczenia występuje dopiero w źródłach z końca XVI i z XVII wieku (zob. niżej). Niektóre piwnice także nakryto stropami, na ogół jednak były one sklepione. Piętra nie występowały nad każdym ze sklepów, co dowodzi, że nadbudowano je wtórnie. Sądzimy, że powstawały one nawet od końca XIV wieku[208]. Sklepy w Sukiennicach, czyli kamery sukiennicze, bez wątpienia są jeszcze kazimierzowskie, a więc starsze od przebudowy ulicy wewnętrznej na halę. W ciągu wieków ulegały one przebudowom i adaptacjom, zawsze jednak według schematu ustalonego wcześniej. Łuszczkiewicz określił je jako miejsce składowania sukna, przy czym uważał, że sprzedaż odbywała się przez okno z ladą – sprzedawca przebywał w sklepie, zaś kupujący w ulicy wewnętrznej. Lada miała znajdować się w oknie obok portalu wejścia, a takowe podobno widział Łuszczkiewicz w piwnicy jednego ze sklepów[209]. Przypomnijmy, że uczony ten dzisiejsze piwnice uważał, niesłusznie, za pierwsze sklepy, które na skutek podniesienia poziomu bruków stały się piwnicami[210]. Jak dotąd żadne badania nie potwierdziły istnienia odrębnych okien i lad (takiego systemu sprzedaży w Sukiennicach nigdy nie było), a także zaprzeczono istnieniu sklepów w poziomie dzisiejszych piwnic. Łuszczkiewicz stwierdził, że po pożarze w 1555 roku sprzedaż sukna prowadzono wewnątrz sklepów[211]. Tak niewątpliwie było, na co wskazują późne opisy poszczególnych „sukiennic”. Niemniej wspomniane powyżej fragmenty posadzek należących do poszczególnych sklepów mogą poświadczać, że przed 1555 rokiem, a zapewne i po nim sprzedaż odbywała się także w hali na stołach. Jak już wspomniano, do wszystkich sklepów wchodzono z hali, przez kamienne odrzwia, niejednokrotnie opisane jako stare, a więc gotyckie, licznie zachowane do dnia dzisiejszego[212]. W 1585 roku przeprowadzono rewizję w „sukiennicy” Jakubowej Ludwikowej, w której widziano: w piwnicy „piętro” (złe i zgniłe), w sklepie także „piętro drewniane” o „zgniłych” tramach[213]. Owe piętra to niewątpliwie antresole, założone w wysokości

[206] Ibidem, sygn. 1396, s. 102–104.

[207] Zapiski z końca XIV w. pozwalają sądzić, że przesklepianie sklepów następowało już w średniowieczu (zob. wyżej).

[208] Wzmianka z 1392 r. o budowie ceglanej ściany, niewątpliwie na piętrze, bo w parterze sklepy były kamienne (zob. wyżej).

[209] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…, s. 11.

[210] *Ibidem*, s. 10, 19, 20.

[211] *Ibidem*, s. 22.

[212] Zob.: Krupiński A.B.: *Hala Sukiennic*…

Fragment fundamentu zamykającego halę Sukiennic od północy, narożnik północno-zachodni. Pionowa dylatacja rozdziela mury z dwóch faz: po lewej zewnętrzny narożnik Postrzygalni północnej (faza kazimierzowska) z krótkim odcinkiem fundamentu wchodzącym w światło ulicy wewnętrznej pomiędzy ciągami kamer sukiennych; po prawej fundament arkadowego wejścia północnego, zbudowany w związku z przebudową ulicy na halę, w fazie przebudowy kamer sukiennych na Sukiennice (koniec XIV w.); fot. B. Woch, 22 października 2010 r.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

pomieszczenia. W 1606 roku opisano sklep po Ludwiku Hipolicie, znajdujący się w ćwiartce południowo-wschodniej. Był to sklep z pięterkiem i piwnicą, a pomieszczenia w poszczególnych kondygnacjach nakryte były stropami[214]. W 1674 roku odnotowano, że sklep Kłosowiczowski był „wywyższony do góry nad insze", co jest potwierdzeniem istnienia piętra, i to chyba wyjątkowo wysokiego[215]. Zapiska z 1683 roku: „*ekspensa* wydane na murowanie" w piwnicy sklepu Pod trzema jelonkami, w której kopano doły i coś stemplowano, co przy zakupie 2450 cegieł pozwala przypuszczać, że prowadzący prace mularz Jakub Turek przesklepił właśnie piwnicę[216]. Bardzo dużo informacji wnosi wspomniana wyżej, a spisana w 1713 roku rewizja trzech sklepów sukiennych pozostałych po nieboszczyku Zaleskim[217] (południowo-zachodnia ćwiartka). Pierwszy był sklepiony „nowoświecką modą w ryby"; opisana jest boazeria i „rygały z tarcic", czyli półki na towar. Piwnica dostępna była wyjątkowo z miedzucha pomiędzy Sukiennicami i Jatkami Szewskimi. Piętra prawdopodobnie nie było. Drugi sklep był sklepiony „w pachy". Jako wyposażenie wymieniono prasę do sukna. Na pięterku były sionka i izba, w nich powała z tarcic (okna w stronę Jatek Szewskich), a wyżej jeszcze strych. Najciekawszy jest opis schodów prowadzących z wnętrza sklepu na pięterko; był to „obmurowany schód kręcony", stopnie kamienne, klatka schodowa dochodziła do strychu („z sionki wyjście pod strych w odrzwiach kamiennych"). O dziwo, nic nie napisano o piwnicy. Trzeci sklep był „sklepiony, górą i bokami malowany" (tzn. polichromowany). Okno z niego wychodziło w stronę Jatek Szewskich. Z wnętrza sklepu chodzono na pięterko po schodach częściowo kamiennych, i częściowo drewnianych. Na piętrze znajdowała się izdebka ze stropem polichromowanym, a z niej jedno okno „do Sukiennic" i dwa w stronę Jatek Szewskich. Znów nic nie napisano o piwnicy. Dokument kończy się oszacowaniem wartości sklepów, czyli ich „taksą", jeszcze raz podkreślono, że: sklep 1 – „narożny i z piwnicą", za to nic o piętrze; sklep 2 i 3 – nic o piwnicach, za to podkreślono, że oba „mają mieszkanka na wierzchu" (czyli pięterka). Można przypuszczać, że piwnice obu sklepów były zawalone gruzem, albo stanowiły odrębne własności. Rewizja z 1737 roku dotyczy „sklepu w Sukiennicach narożniego na prawej ręce idąc z Brackiej ulicy pod Salvatorem" (pierwszy od południa w rzędzie wschodnim). W sklepie „powała drewniana" (podano wymiary sklepu: 11,25 łokcia x 7,75 łokcia, wysokość 6,5 łokcia). Na piętro prowadziły schody drewniane. Nad piętrem był jeszcze strych. Piwnica sklepiona (jej wymiary: 8 łokci x 9,75 łokcia, wysokość 4,5 łokcia)[218]. Jeden ze sklepów miejskich (wschodni ciąg kamer) w 1750 roku opisano jako nakryty drewnianym stropem. Piwnica, dostępna z wnętrza sklepu, także była nakryta stropem. Nic nie wiadomo o piętrze[219]. Ciekawy jest opis z 1752 roku wspomnianego wyżej sklepu Pinociowskiego. Był on sklepiony, a w jego wnętrzu znajdował się „ganeczek", czyli antresola. Piętra zapewne nie było – od razu opisano dach, którego zły stan zagrażał sklepieniu. Sądzimy, że sklep był stosunkowo wysoki i nie jest wykluczone, że była to wysokość pierwotna średniowiecznej kamery. Wiadomo, że pod sklepem znajdowała się piwnica[220]. Warta przypomnienia jest rewizja z 1771 roku sklepu sukiennego w rzędzie wschodnim, pozostałego po śmierci „Godnej Pamięci P. Balcera Hincza kawalera Złotej Ostrogi r[ajcy] k[rakowskiego] w Sukiennicach między innymi sklepami stojącego". Sklep był sklepiony, a z niego „okno w podwórze ku Kramom Bogatym". W sklepie była antresola, a nad nim pięterko: „nad tym sklepem mury sąsiedzkie graniczne, jako też i facjata tylna podniesiona jest na pięterko, nad które wygórowane są szczyty [bez wątpienia ścian bocznych] aż pod dach na murach sąsiedzkich granicznych, którego pięterka wysokości łokci 4 i ½. Dach nad tym sklepem stary dobry". Pod sklepem znajdowała się piwnica[221].

Można powiedzieć, że ideałem nowożytnej „sukiennicy" był sklepiony sklep z pięterkiem i sklepioną piwnicą. Sukno gromadzono w sklepie, jako składzie, a zarazem miejscu sprzedaży. Na piętrze był kantorek. Nie wiadomo do czego służyła piwnica, ale zważywszy, że „sukiennica" była czymś w rodzaju samowystarczalnego przedsiębiorstwa, to w piwnicy trzymano chyba drewno na opał, napitki do częstowania klientów oraz żywność. Podesty przed sklepami, do nich przypisane, były reliktami stanowisk sprzedaży sukna w hali. Same sklep służyłyby wówczas za skład i biuro.

213 *Księga wiertelnicza krakowska. Część 2 (1578–1591). Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie*. Wyd. K. Jelonek-Litewka, A. Litewka, Ł. Walczy. Fontes Cracovienses 6. Kraków 1998, nr 360, s. 193, 194.

214 *Księga wiertelnicza krakowska. Część 4 (1598–1606). Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie*. Wyd. K. Jelonek-Litewka, A. Litewka, Ł. Walczy. Fontes Cracovienses 8. Kraków 2000, nr 907, s. 271, 272.

215 APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. 1382, s. 121.

216 Ibidem, sygn. 1544, s. 99.

217 Ibidem, sygn. 1384, s. 254; także: sygn. 1408, s. 93, 94.

218 Ibidem, sygn. 1409, s. 1.

219 Ibidem, sygn. 1387, s. 42, 44.

220 Ibidem, s. 264, 265.

221 Ibidem, sygn. 1391, s. 174, 175; także: sygn. 1410, s. 83.

Zachodnia połowa Rynku, widok od zachodu; rys. T. Piątkowski, 1837 r.; fot. T. Kalarus; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. MHK 784/VIII

Sukiennice w XIX wieku

Na początku XIX wieku miasto posiadało dziewięć sklepów, natomiast 25 z nich pozostawało własnością prywatną, a ponadto zaczęto w nich sprzedawać inne towary (porcelanę, wyroby żelazne, towary korzenne)[222]. Po zburzeniu gmachu Małej Wagi w 1801 roku instytucję Wagi miejskiej przeniesiono (w 1803 roku) do dwóch miejskich sklepów w Sukiennicach, po prawej stronie idąc od ulicy św. Jana[223]. Spis sklepów Sukiennych z 1823 roku jest podsumowaniem ich stanu w wiekach nowożytnych[224]. Uzupełniają go spisy z lat 1827 i 1829[225]. Pełne zestawienie sklepów występuje też w księdze hipotecznej z lat 1822–1826[226]. W połowie XIX wieku powstał plan parteru i piętra Sukiennic, cenne źródło informacji o piętrach nad sklepami przed przebudową Prylińskiego[227].

Plany restauracji Sukiennic podejmowane w pierwszej połowie wieku XIX przez Senat Wolnego Miasta Krakowa (projekty Sebastiana Sierakowskiego, Jana Drachne, Piotra Aignera, Karola Kremera) nie zostały zrealizowane[228]. Do prac przystąpiono później, niestety burząc sąsiednie budynki handlowe: w 1868 roku Kramy Bogate, a w 1873 roku Jatki Szewskie[229]. Niemniej nieco późniejsza restauracja Sukiennic była dziełem wybitnym. Jej świadek i współuczestnik, Władysław Łuszczkiewicz, z entuzjazmem opisuje dzieło odbudowy z lat 1875–1879, owoc wcześniejszej inicjatywy prezydenta Józefa Dietla, kontynuowanej przez prezydenta Mikołaja Zyblikiewicza. Ostatecznie Sukiennice odbudowano i przebudowano według projektu Tomasza Prylińskiego oraz pod jego kierunkiem[230]. Łuszczkiewicz podkreślił konieczność w trakcie remontu wymiany znacznych partii murów, bo zastana struktura „ścian była licha, a dobór materiału nie bardzo szczęśliwy"[231]. W sumie Pryliński nie zredukował znacząco bryły starego budynku gotycko-renesansowego, tylko ją wzbogacił o nowe ryzality w krzyżu, podcienia stojące w miejscu uliczek miedzuchowych; ponadto przebudował obie postrzygalnie i zniósł piętra nad sklepami, budując nowe górne kondygnacje – skrajne od wschodu; także przebudował zewnętrzne schody, z wieżyczkami, prowadzące na piętro nad halą, gdzie pomieszczono Galerię Muzeum Narodowego[232].

[222] Rederowa D.: *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa porozbiorowego (1796–1809). Część 1. Zagadnienia urbanistyczne*. „Rocznik Krakowski" 1957, t. 59, s. 88, 89.

[223] *Ibidem*, s. 90, 92.

[224] APKr, Akta miasta Krakowa, sygn. WMK 381a, s. 1243 i nn.

[225] Ibidem.

[226] Ibidem, sygn. WMK Hip 3.

[227] Inwentaryzacja Sukiennic, połowa XIX w. (przed przebudową Tomasza Prylińskiego), rzut parteru i piętra. Oryginał w APKr, sygn. ABM, Plany Architektoniczne, Sukiennice 3.

[228] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…, s. 34, 35; Sudacka A.: Sukiennice…, s. 239; eadem: *Wyniki*…, s. 86.

[229] Komorowski W., Sudacka A.: *Rynek Główny*…, s. 244, 246; Sudacka A.: *Wyniki*…, s. 89, 98.

[230] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…, s. 35 i nn.

[231] *Ibidem*, s. 46.

[232] Sudacka A.: Sukiennice…, s. 239–241; eadem: *Wyniki*…, s. 86, 87.

Południowa fasada Sukiennic i część zachodnia Rynku Głównego, widok od południa; fot. W. Maliszewski, około 1865 r.; w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr inw. Fs 106-IX

Podsumowanie dotychczasowych badań nad Sukiennicami

Najstarsze murowane kramy, z drugiej połowy XIII wieku, odkryte częściowo w ubiegłym wieku, a w szerszym zakresie w latach 2005–2009, są dowodem na pierwotnie inne (niż znane powszechnie późniejsze) założenie zabudowy handlowej w obrębie krakowskiego Rynku. Należy podkreślić, że nie są nam zbyt dobrze znane najstarsze Sukiennice, natomiast jesteśmy przekonani, że nie były nimi owe XIII-wieczne murowane budowle. Pierwszych Sukiennic należy się domyślać po zachodniej stronie współczesnego im zespołu budynków z XIII wieku i można sądzić, że było to założenie dwóch rzędów drewnianych kamer sukiennych, rozdzielonych ulicą podłużną i poprzecznym przejściem w krzyżu.

Dezaktualizuje się ostatecznie pogląd Władysława Łuszczkiewicza o istnieniu już w wieku XIII murowanych ćwiartek, odpowiadających dzisiejszym sklepom w Sukiennicach. Natomiast ten zasłużony badacz prawidłowo przedstawił wizję rozwoju murowanych Sukiennic od, jak się okazało, kazimierzowskich, kamiennych kamer sukiennych, stojących w dwóch rzędach, po gmach spojony halą, potem przebudowywany w XVI, XVII i XIX wieku. Nie zostało ostatecznie wyjaśnione, czy Teofil Dębowski miał rację, twierdząc, że murowane kamery, w ich zachodnim ciągu, powstawały stopniowo jako pojedyncze i dobudowywane do kamer drewnianych, a potem scalone. Wyniki badań w piwnicach północno-zachodniej ćwiartki przeczą takiej wizji. Nie jest też potwierdzona koncepcja, najprawdopodobniej mylna, Sukiennic gotyckich krótszych o 13 m od strony północnej. Z kolei ogólny kontekst archeologiczno-architektoniczny pozwala jednoznacznie zaprzeczyć poglądom Łuszczkiewicza jakoby piwnice Sukiennic były dawnymi parterami[233]. Gotyckie Sukiennice oraz Kramy Bogate są tworem jednego planu budowlanego, którego realizację znacznie rozciągnięto w czasie. W trakcie budowy nowych sklepów sukiennych, około połowy XIV wieku, zburzono zachodni ciąg starych Kramów Bolesławowych, a ciąg wschodni na razie zachowano z dostawionymi do niego od wschodu kramami. Ich wschodnia elewacja była już „wyprostowana" w kontekście pierzei Rynku i głównych kierunków komunikacji wewnątrz bloku śródrynkowego. Starą zabudowę wyburzono ostatecznie pod koniec XIV wieku, kiedy wznoszono Kramy Bogate, a Sukiennice przekształcano z zespołu odrębnych ćwiartek w monumentalny gmach o bazylikowej bryle. Po 1555 roku obrósł on w renesansowe dodatki. Późniejsze przekształcenia w krzyżu Sukiennic, przy pełnym zachowaniu drożności tej poprzecznej ulicy, były mniej znaczącym epizodem. Kolejnej rozbudowy i przebudowy podjął się w latach 1875–1879 Tomasz Pryliński i jego Sukiennice dzisiaj oglądamy.

The Cloth Hall in Kraków – the Stages of Development

Throughout centuries the Cloth Hall in Kraków has been the most important commercial facility in Main Market Square (Rynek Główny). The construction of cloth chambers was announced by Prince Boleslaus the Chaste in the Town Charter of 1257. The earliest cloth chambers, built of wood and lined up in two rows along an internal passage, neighboured on the oldest stalls to the east (with their base sections built in stone and brick) and the bread benches to the west. This layout continued throughout the successive alterations and shifts of the particular structures. The Cloth Hall as it is now originated during the reign of King Casimir III the Great, i.e. around the middle of the 14th century (or later, after the King's death). The facility in its early form was composed of four stone and brick quarters separated by an internal passage intersecting another passage known as "the cross", which had been retained from the previous layout. Each of the four sections housed nine cloth chambers (shops), while the outermost chambers in the western row were designated as cloth cropping facilities. Building new chambers required the removal of the western part of the adjacent stalls, while their eastern section was pulled down towards the end of the 14th century to make room for the stone and brick Rich Stalls, also based on the quarter layout.

The bread benches remained to the west of the Cloth Hall. The taxes levied on the cloth shops were paid to the ruler in the first place. The municipality profited from part of the chambers and the cropping facilities. In the late 14th century the Casimir's quarters were merged into a monumental Gothic basilican edifice with a high hall built above the internal passage. Damaged by fire in 1555, the structure was rebuilt in the years 1556–1559; in 1560 the floor above the newly roofed hall was converted into the Smatruz (the market hall for minor traders) accessible from the north and the south through the monumental flights of stairs ornamented with turrets and top-storey loggias. Following a period of its decline in the 18th and 19th centuries, the Cloth Hall was rebuilt and altered by well-known Polish architect Tomasz Pryliński in the years 1875–1879.

[233] Łuszczkiewicz W.: *Sukiennice krakowskie*…, s. 19, 20.